॥ వ్యాసగీతా బ్రహ్మపురాణే ॥

.. Vyasagita from Brahma Purana ..

sanskritdocuments.org

September 11, 2017

.. Vyasagita from Brahma Purana ..

॥ వ్యాసగీతా బ్రహ్మపురాణే ॥

Sanskrit Document Information

Text title : vyAsagItAbrahmapurANAntargataM

File name : vyAsagItAbrahmapurANa.itx

Category : gItA, giitaa

Location : doc_giitaa

Translated by : Posted at http://www.astrojyoti.com/vyasagita.htm without author reference

Description-comments : adhyAya numbering is different than

Latest update : May 6, 2013

Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

September 11, 2017

sanskritdocuments.org

అధ్యాయః ౨౩౪ (౧౨౬)

ఆత్యన్తికలయనిరూపణమ్

వ్యాస ఉవాచ

ఆధ్యాత్మికాది భో విప్రా జ్ఞాత్వా తాపత్రయం బుధః ।
ఉత్పన్నజ్ఞానవైరాగ్యః ప్రాప్నోత్యాత్యన్తికం లయమ్ ॥ ౨౩౪.౧॥

ఆధ్యాత్మికోఽపి ద్వివిధా శారీరో మానసస్తథా ।
శారీరో బహుభిర్భేదైర్భిద్యతే శ్రూయతాం చ సః ॥ ౨౩౪.౨॥

శిరోరోగప్రతిశ్యాయజ్వరశూలభగందరైః ।
గుల్మార్శఃశ్వయథుశ్వాసచ్ఛర్ద్యాదిభిరనేకధా ॥ ౨౩౪.౩॥

తథాఽక్షిరోగాతీసారకుష్ఠాఙ్గామయసంజ్ఞకైః ।
భిద్యతే దేహజస్తాపో మానసం శ్రోతుమర్హథ ॥ ౨౩౪.౪॥

కామక్రోధభద్వేషలోభమోహవిషాదజః ।
శోకాసూయావమానేర్ష్యామాత్సర్యాభిభవస్తథా ॥ ౨౩౪.౫॥

మానసోఽపి ద్విజశ్రేష్ఠాస్తాపో భవతి నైకధా ।
ఇత్యేవమాదిభిర్భేదైస్తాపో హ్యాధ్యాత్మికః స్మృతః ॥ ౨౩౪.౬॥

మృగపక్షిమనుష్యాద్యైః పిశాచోరగరాక్షసైః ।
సరీసృపాద్యైశ్చ నృణాం జన్యతే చాఽఽధిభౌతికః ॥ ౨౩౪.౭॥

శీతోష్ణవాతవర్షామ్బువైద్యుతాదిసముద్భవః ।
తాపో ద్విజవరశ్రేష్ఠాః కథ్యతే చాఽఽధిదైవికః ॥ ౨౩౪.౮॥

గర్భజన్మజరాజ్ఞానమృత్యునారకజం తథా ।
దుఃఖం సహస్రశో భేదైర్భిద్యతే మునిసత్తమాః ॥ ౨౩౪.౯॥

సుకుమారతనుర్గర్భే జన్తుర్బహుమలావృతే ।
ఉల్బసంవేష్టితో భగ్నపృష్ఠగ్రీవాస్థిసంహతిః ॥ ౨౩౪.౧౦॥

అత్యమ్లకటుతీక్ష్ణోష్ణలవణైర్మాతృభోజనైః ।
అతితాపిభిరత్యర్థం బాధ్యమానోఽతివేదనః ॥ ౨౩౪.౧౧॥

ప్రసారణాకుఞ్చనాదౌ నాగా(ఙ్గా)నాం ప్రభురాత్మనః ।
శకృన్మూత్రమహాపఙ్కశాయీ సర్వత్ర పీడితః ॥ ౨౩౪.౧౨॥

నిరుచ్ఛ్వాసః సచైతన్యః స్మరఞ్జన్మశతాన్యథ ।
ఆస్తే గర్భేఽతిదుఃఖేన నిజకర్మనిబన్ధనః ॥ ౨౩౪.౧౩॥

జాయమానః పురీషాసృఙ్మూత్రశుక్రావిలాననః ।
ప్రాజాపత్యేన వాతేన పీడ్యమానాస్థిబన్ధనః ॥ ౨౩౪.౧౪॥

అధోముఖస్తైః క్రియతే ప్రబలైః సూతిమారుతైః ।
క్లేశైర్నిష్క్రాన్తిమాప్నోతి జఠరాన్మాతురాతురః ॥ ౨౩౪.౧౫॥

మూర్చ్ఛామవాప్య మహతీం సంస్పృష్టో బాహ్యవాయునా ।
విజ్ఞానభ్రంశమాప్నోతి జాతస్తు మునిసత్తమాః ॥ ౨౩౪.౧౬॥

కణ్టకైరివ తున్నాఙ్గః క్రకచైరివ దారితః ।
పూతివ్రణాన్నిపతితో ధరణ్యాం క్రిమికో యథా ॥ ౨౩౪.౧౭॥

కణ్డూయనేఽపి చాశక్తః పరివర్తేఽప్యనీశ్వరః ।
స్తనపానాదికాహారమవాప్నోతి పరేచ్ఛయా ॥ ౨౩౪.౧౮॥

అశుచిస్స్రస్తరే సుప్తః కీటదంశాదిభిస్తథా ।
భక్ష్యమాణోఽపి నైవైషాం సమర్థో వినివారణే ॥ ౨౩౪.౧౯॥

జన్మదుఃఖాన్యనేకాని జన్మనోఽనన్తరాణి చ ।
బాలభావే యదాప్నోతి ఆధిభూతాదికాని చ ॥ ౨౩౪.౨౦॥

అజ్ఞానతమసా ఛన్నో మూఢాన్తః కరణో నరః ।
న జానాతి కుతః కోఽహం కుత్ర గన్తా కిమాత్మకః ॥ ౨౩౪.౨౧॥

కేన బన్ధేన బద్ధోఽహం కారణం కిమకారణమ్ ।
కిం కార్యం కిమకార్యం వా కిం వాచ్యం కిం న చోచ్యతే ॥ ౨౩౪.౨౨॥

కో ధర్మః కశ్చ వాఽధర్మః కస్మిన్వర్తేత వై కథమ్ ।
కిం కర్తవ్యమకర్తవ్యం కిం వా కిం గుణదోషవత్ ॥ ౨౩౪.౨౩॥

ఏవం పశుసమైర్మూఢైరజ్ఞానప్రభవం మహత్ ।
అవాప్యతే నరైర్దుఃఖం శిశ్నోదరపరాయణైః ॥ ౨౩౪.౨౪॥

అజ్ఞానం తామసో భావః కార్యారమ్భప్రవృత్తయః ।
అజ్ఞానినాం ప్రవర్తన్తే కర్మలోపస్తతో ద్విజాః ॥ ౨౩౪.౨౫॥

నరకం కర్మణాం లోపాత్ఫలమాహుర్మహర్షయః ।

తస్మాదజ్ఞానినాం దుఃఖమిహ చాముత్ర చోత్తమమ్ ॥ ౨౩౪.౨౬॥

జరాజర్జరదేహశ్చ శిథిలావయవః పుమాన్ ।
విచలచ్ఛీర్ణదశనో వలిస్నాయుశిరావృతః ॥ ౨౩౪.౨౭॥

దూరప్రనష్టనయనో వ్యోమాన్తర్గతతారకః ।
నాసావివరనిర్యాతరోమపుఞ్జశ్చలద్వపుః ॥ ౨౩౪.౨౮॥

ప్రకటీభూతసర్వాస్థిర్నతపృష్ఠాస్థిసంహతిః ।
ఉత్సన్నజఠరాగ్నిత్వాదల్పాహారోల్పచేష్టితః ॥ ౨౩౪.౨౯॥

కృచ్ఛ్రచంక్రమణోత్థానశయనాసనచేష్టితః ।
మన్దీభవచ్ఛ్రోత్రనేత్రగలల్లాలావిలాననః ॥ ౨౩౪.౩౦॥

అనాయత్తైః సమస్తైశ్చ కరణైర్మరణోన్ముఖః ।
తత్క్షణేఽప్యనుభూతానామస్మర్తాఽఖిలవస్తునామ్ ॥ ౨౩౪.౩౧॥

సకృదుచ్చారితే వాక్యే సముద్భూతమహాశ్రమః ।
శ్వాసకాసామయాయాససముద్భూతప్రజాగరః ॥ ౨౩౪.౩౨॥

అన్యేనోత్థాప్యతేఽన్యేన తథా సంవేశ్యతే జరీ ।
భృత్యాత్మపుత్రదారాణామపమానపరాకృతః ॥ ౨౩౪.౩౩॥

ప్రక్షీణాఖిలశౌచశ్చ విహారాహారసంస్పృహః ।
హాస్యః పరిజనస్యాపి నిర్విణ్ణాశేషబాన్ధవః ॥ ౨౩౪.౩౪॥

అనుభూతమివాన్యస్మిఞ్జన్మన్యాత్మవిచేష్టితమ్ ।
సంస్మరన్యౌవనే దీర్ఘం నిఃశ్వసిత్యతితాపితః ॥ ౨౩౪.౩౫॥

ఏవమాదీని దుఃఖాని జరాయామనుభూయ చ ।
మరణే యాని దుఃఖాని ప్రాప్నోతి శృణు తాన్యపి ॥ ౨౩౪.౩౬॥

శ్లథగ్రీవాఙ్ఘ్రిహస్తోఽథ ప్రాప్తో వేపథునా నరః ।
ముహుర్గ్లానిపరశ్చాసౌ ముహుర్జ్ఞానబలన్వితః ॥ ౨౩౪.౩౭॥

హిరణ్యధాన్యతనయభార్యాభృత్యగృహాదిషు ।
ఏతే కథం భవిష్యన్తీత్యతీవమమతాకులః ॥ ౨౩౪.౩౮॥

మర్మవిద్భిర్మహారోగైః క్రకచైరివ దారుణైః ।
శరైరివాన్తకస్యోగ్రైశ్ఛిద్యమానాస్థిబన్ధనః ॥ ౨౩౪.౩౯॥

పరివర్తమానతారాక్షిహస్తపాదం ముహుః క్షిపన్ ।
సంశుష్యమాణతాల్వోష్ఠకణ్ఠో ఘురఘురాయతే ॥ ౨౩౪.౪౦॥

నిరుద్ధకణ్ఠదేశోఽపి ఉదానశ్వాసపీడితః ।
తాపేన మహతా వ్యాప్తస్తృషా వ్యాప్తస్తథా క్షుధా ॥ ౨౩౪.౪౧॥

క్లేశాదుత్క్రాన్తిమాప్నోతి యామ్యకింకరపీడితః ।
తాపేన మహాత వ్యాప్తస్తృషా వ్యాప్తస్తథా క్షుధా ॥ ౨౩౪.౪౨॥

ఏతాన్యన్యాని చోగ్రాణి దుఃఖాని మరణే నృణామ్ ।
శృణుధ్వం దర్శం యాని ప్రాప్యన్తే పురుషైర్మృతైః ॥ ౨౩౪.౪౩॥

యామ్యకింకరపాశాదిగ్రహణం దణ్డతాడనమ్ ।
యమస్య దర్శనం చోగ్రముగ్రమార్గవిలోకనమ్ ॥ ౨౩౪.౪౪॥

కరమ్భవాలుకావహ్నియన్త్రశస్త్రాదిభీషణే ।
ప్రత్యేకం యాతనాయాశ్చ యాతనాది ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౩౪.౪౫॥

క్రకచైఃపీడ్యమానానాంమృ(మూ)షాయాం చాపి ధ్మాప్యతామ్ ।
కుఠారైః పాట్యమానానాంభూమౌ చాపి నిఖన్యతామ్ ॥ ౨౩౪.౪౬॥

శూలేష్వారోప్యమాణానాం వ్యాఘ్రవక్త్రే ప్రవేశ్యతామ్ ।
గృధ్రైః సంభక్ష్యమాణానాం ద్వీపిభిశ్చోపభుజ్యతామ్ ॥ ౨౩౪.౪౭॥

క్వథ్యతాం తైలమధ్యే చ క్లిద్యతాం క్షారకర్దమే ।
ఉచ్చన్నిపాత్యమానానాం క్షిప్యతాం క్షేపయన్త్రకైః ॥ ౨౩౪.౪౮॥

నరకే యాని దుఃఖాని పాపహేతూద్భవాని వై ।
ప్రాప్యన్తే నారకైర్విప్రాస్తేషాం సంఖ్యా న విద్యతే ॥ ౨౩౪.౪౯॥

న కేవలం ద్విజశ్రేష్ఠా నరకే దుఃఖపద్ధతిః ।
స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాస్తి నిర్వృతిః ॥ ౨౩౪.౫౦॥

పునశ్చ గర్భో భవతి జాయతే చ పునర్నరః ।
గర్భే విలీయతే భూయో జాయమానోఽస్తమేతి చ ॥ ౨౩౪.౫౧॥

జాతమాత్రశ్చ మ్రియతే బాలభావే చ యౌవనే ।
యద్యత్ప్రీతికరం పుంసాం వస్తు విప్రాః ప్రజాయతే ॥ ౨౩౪.౫౨॥

తదేవ దుఃఖవృక్షస్య బీజత్వముపగచ్ఛతి ।
కలత్రపుత్రమిత్రాదిగృహక్షేత్రధనాదికైః ॥ ౨౩౪.౫౩॥

క్రియతే న తథా భూరి సుఖం పుంసాం యథాఽసుఖమ్ ।
ఇతి సంసారదుఃఖార్కతాపతాపితచేతసామ్ ॥ ౨౩౪.౫౪॥

విముక్తిపాదపచ్ఛాయామృతే కుత్ర సుఖం నృణామ్ ।
తదస్య త్రివిధస్యాపి దుఃఖజాతస్య పణ్డితైః ॥ ౨౩౪.౫౫॥

గర్భజన్మజరాద్యేషు స్థానేషు ప్రభవిష్యతః ।
నిరస్తాతిశయాహ్లాదం సుఖభావైకలక్షణమ్ ॥ ౨౩౪.౫౬॥

భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకా చాఽఽత్యన్తికీ మతా ।
తస్మాత్తత్ప్రాప్తయే యత్నః కర్తవ్యః పణ్డితైర్నరైః ॥ ౨౩౪.౫౭॥

తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానం చ కర్మ చోక్తం ద్విజోత్తమాః ।
ఆగమోత్థం వివేకాచ్చ ద్విధా జ్ఞానం తథోచ్యతే ॥ ౨౩౪.౫౮॥

శబ్దబ్రహ్మాఽఽగమమయం పరం బ్రహ్మ వివేకజమ్ ।
అన్ధం తమ ఇవాజ్ఞానం దీపవచ్చేన్ద్రియోద్భవమ్ ॥ ౨౩౪.౫౯॥

యథా సూర్యస్తథా జ్ఞానం యద్వై విప్రా వివేకజమ్ ।
మనురప్యాహ వేదార్థం స్మృత్వా యన్మునిసత్తమాః ॥ ౨౩౪.౬౦॥

తదేతచ్ఛ్రూయతామత్ర సంబన్ధే గదతో మమ ।
ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్ ॥ ౨౩౪.౬౧॥

శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ।
ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతి చాఽఽథర్వణీ శ్రుతిః ॥ ౨౩౪.౬౨॥

పరయా హ్యక్షరప్రాప్తిరృగ్వేదాదిమయాఽపరా ।
యత్తదవ్యక్తమజరమచిన్త్యమజమవ్యయమ్ ॥ ౨౩౪.౬౩॥

అనిర్దేశ్యమరూపం చ పాణిపాదాద్యసంయుతమ్ ।
విత్తం సర్వగతం నిత్యం భూతయోనిమకారణమ్ ॥ ౨౩౪.౬౪॥

వ్యాప్యం వ్యాప్యం యతః సర్వం తద్వై పశ్యన్తి సూరయః ।
తద్బ్రహ్మ పరమం ధామ తద్ధ్యేయం మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥। ౨౩౪.౬౫॥

శ్రుతివాక్యోదితం సూక్ష్మం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ।

ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామగతిం గతిమ్ ॥ ౨౩౪.౬౬॥

వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి ।
జ్ఞానశక్తిబలవైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యశేషతః ॥ ౨౩౪.౬౭॥

భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని చ స వాచ్యో భగవానితి ।
జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యశేషతః ॥ ౨౩౪.౬౮॥

భూతేషు చ స సర్వాత్మా వాసుదేవస్తతః స్మృతః ।
ఉవాచేదం మహర్షిభ్యః పురా పృష్టః ప్రజాపతిః ॥ ౨౩౪.౬౯॥

నామావ్యాఖ్యామనన్తస్య వాసుదేవస్య తత్త్వతః ।
భూతేషు వసతే యోఽన్తర్వసన్త్యత్ర చ తాని యత్॥

ధాతా విధాతా జగతాం వాసుదేవస్తతః ప్రభుః ॥ ౨౩౪.౭౦॥

ససర్వభూతప్రకృతిర్గుణాంశ్చ, దోషాంశ్చ సర్వాన్స(న)గుణో హ్యతీతః ।
అతీతసర్వావరణోఽఖిలాత్మా, తేనాఽఽవృతం యద్భువనాన్తరాలమ్ ॥ ౨౩౪.౭౧॥

సమస్తకల్యాణగుణాత్మకో హి, స్వశక్తిలేశాద్వృతభూతసర్గః ।
ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః, సంసాధితాశేషజగద్ధితోఽసౌ ॥ ౨౩౪.౭౨॥

తేజోబలైశ్వర్యమహావరోధః, స్వవీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః ।
పరః పరాణాం సకలా న యత్ర, క్లేశాదయః సన్తి పరాపరేశే ॥ ౨౩౪.౭౩॥

స ఈశ్వరో వ్యష్టిసమష్టిరూపోఽవ్యక్తస్వరూపః ప్రకటస్వరూపః ।
సర్వేశ్వరః సర్వదృక్సర్వవేత్తా, సమస్తశక్తిః పరమేశ్వరాఖ్యః ॥ ౨౩౪.౭౪॥

సంజ్ఞాయతే యేన తదస్తదోషం శుద్ధం పరం నిర్మలమేకరూపమ్ ।
సందృశ్యతే వాఽప్యథ గమ్యతే వా,తజ్జ్ఞానమజ్ఞానమతోఽన్యదుక్తమ్ ॥ ౨౩౪.౭౫॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వ్యాసర్షిసంవాద ఆత్యన్తికలయనిరూపణం నామ చతుస్త్రింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౩౪॥

అధ్యాయః ౨౩౫ (౧౨౭)

యోగాభ్యాసనిరూపణమ్

మునయ ఊచుః

ఇదానీం బ్రూహి యోగం చ దుఃఖసంయోగభేషజమ్ ।

యం విదిత్వాఽవ్యయం తత్ర యుఞ్జామః పురుషోత్తమమ్ ॥ ౨౩౫.౧॥

శ్రుత్వా స వచనం తేషాం కృష్ణద్వైపాయనస్తదా ।
అబ్రవీత్పరమప్రీతో యోగీ యోగవిదాం వరః ॥ ౨౩౫.౨॥

యోగం వక్ష్యామి భో విప్రాః శృణుధ్వం భవనాశనమ్ ।
యమభ్యస్యాఽఽప్ను యాద్యోగీ మోక్షం పరమదుర్లభమ్ ॥ ౨౩౫.౩॥

శ్రుత్వాఽఽదౌ యోగశాస్త్రాణి గురుమారాధ్య భక్తితః ।
ఇతిహాసం పురాణం చ వేదాంశ్చైవ విచక్షణః ॥ ౨౩౫.౪ ।
ఆహారం యోగదోషాంశ్చ దేశకాలం చ బుద్ధిమాన్ ।
జ్ఞాత్వా సమభ్యసేద్యోగం నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః ॥ ౨౩౫.౫॥

భుఞ్జన్సక్తుం యవాగూం చ తక్రమూలఫలం పయః ।
యావకం కణపిణ్యాకమాహారం యోగసాధనమ్ ॥ ౨౩౫.౬॥

న మనోవికలే ధ్మాతే న శ్రాన్తే క్షుధితే తథా ।
న ద్వంద్వే న చ శీతే చ న చోష్ణే నానిలాత్మకే ॥ ౨౩౫.౭॥

సశబ్దే న జలాభ్యాసే జీర్ణగోష్ఠే చతుష్పథే ।
సరీసృపే శ్మశానే చ న నద్యన్తేఽగ్నిసంనిధౌ ॥ ౨౩౫.౮॥

న చైత్యే న చ వల్మీకే సభయే కూపసంనిధౌ ।
న శుష్కపర్ణనిచయే యోగం యుఞ్జీత కర్హిచిత్ ॥ ౨౩౫.౯॥

దేశానేతాననాదృత్య మూఢత్వాద్యో యునక్తి వై ।
ప్రవక్ష్యే తస్య యే దోషా జాయన్తే విఘ్నకారకాః ॥ ౨౩౫.౧౦॥

బాధిర్యం జడతా లోపః స్మృతేర్మూకత్వమన్ధతా ।
జ్వరశ్చ జాయతే సద్యస్తద్వదజ్ఞానసంభవః ॥ ౨౩౫.౧౧॥

తస్మాత్సర్వాత్మనా కార్యా రక్షా యోగవిదా సదా ।
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం శరీరం సాధనం యతః ॥ ౨౩౫.౧౨॥

ఆశ్రమే విజనే గుహ్యే నిఃశబ్దే నిర్భయే నగే ।
శూన్యాగారే శుచౌ రమ్యే చైకాన్తే దేవతాలయే ॥ ౨౩౫.౧౩॥

రజన్యాః పశ్చిమే యామే పూర్వే చ సుసమాహితః ।
పూర్వాహ్ణే మధ్యమే చాహ్ని యుక్తాహారో జితేన్ద్రియః ॥ ౨౩౫.౧౪॥

ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖో రమ్య ఆసనే సుఖనిశ్చలే ।
నాతినీచే న చోచ్ఛ్రితే నిస్పృహః సత్యవాక్షుచిః ॥ ౨౩౫.౧౫॥

యుక్తనిద్రో జితక్రోధః సర్వభూతహితే రతః ।
సర్వద్వంద్వసహో ధీరః సమకాయాఙ్ఘ్రిమస్తకః ॥ ౨౩౫.౧౬॥

నాభౌ నిధాయ హస్తౌ ద్వౌ శాన్తః పద్మాసనే స్థితః ।
సంస్థాప్య దృష్టిం నాసాగ్రే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః ॥ ౨౩౫.౧౭॥

సమాహృత్యేన్ద్రియగ్రామం మనసా హృదయే మునిః ।
ప్రణవం దీర్ఘముద్యమ్య సంవృతాస్యః సునిశ్చలః ॥ ౨౩౫.౧౮॥

రజసా తమసో వృత్తిం సత్త్వేన రజసస్తథా ।
సంఛాద్య నిర్మలం శాన్తే స్థితః సంవృతలోచనః ॥ ౨౩౫.౧౯॥

హృత్పద్మకోటరే లీనం సర్వవ్యాపి నిరఞ్జనమ్ ।
యుఞ్జీత శాన్తే స్థితః సంవృతలోచనః ॥ ౨౩౫.౨౦॥

కరణేన్ద్రియభూతాని క్షేత్రజ్ఞే ప్రథమం న్యసేత్ ।
క్షేత్రజ్ఞశ్చ పరే యోజ్యస్తతో యుఞ్జీత యోగవిత్ ॥ ౨౩౫.౨౧॥

మనో యస్యాన్తమభ్యేతి పరమాత్మని చఞ్చలమ్ ।
సంత్యజ్య విషయాంస్తస్య యోగసిద్ధిః ప్రకాశితా ॥ ౨౩౫.౨౨॥

యదా నిర్విషయం చిత్తం పరే బ్రహ్మణి లీయతే ।
సమాధౌ యోగయుక్తస్య తదాఽభ్యేతి పరం పదమ్ ॥ ౨౩౫.౨౩॥

అసంసక్తం యదా చిత్తం యోగినః సర్వకర్మసు ।
భవత్యానన్దమాసాద్య తదా నిర్వాణమృచ్ఛతి ॥ ౨౩౫.౨౪॥

శుద్ధం ధామత్రయాతీతం తుర్యాఖ్యం పురుషోత్తమమ్ ।
ప్రాప్య యోగబలాద్యోగీ ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ ౨౩౫.౨౫॥

నిఃస్పృహః సర్వకామేభ్యః సర్వత్ర ప్రియదర్శనః ।
సర్వత్రానిత్యబుద్ధిస్తు యోగీ ముచ్యేత నాన్యథా ॥ ౨౩౫.౨౬॥

ఇన్ద్రియాణి న సేవేన వైరాగ్యేణ చ యోగవిత్ ।
సదా చాభ్యాసయోగేన ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ ౨౩౫.౨౭॥

న చ పద్మాసనాద్యోగో న నాసాగ్రనిరీక్షణాత్ ।

మనసశ్చేన్ద్రియాణాం చ సంయోగో యోగ ఉచ్యతే ॥ ౨౩౫.౨౮॥

ఏవం మయా మునిశ్రేష్ఠా యోగః ప్రోక్తో విముక్తిదః ।
సంసారమోక్షహేతుశ్చ కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛథ ॥ ౨౩౫.౨౯॥

లోమహర్షణ ఉవాచ
శ్రుత్వా తే వచనం తస్య సాధు సాధ్వితి చాబ్రువన్ ।
వ్యాసం ప్రశస్య సమ్పూజ్య పునః ప్రష్టుం సముద్యతాః ॥ ౨౩౫.౩౦॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వ్యాసర్షిసంవాదే యోగాభ్యాసనిరూపణం నామ పఞ్చత్రింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౩౫॥

అధ్యాయః ౨౩౬ (౧౨౮)
సాంఖ్యయోగనిరూపణమ్
మునయ ఊచుః
తవ వక్త్రాబ్ధిసంభూతమమృతం వాఙ్మయం మునే ।
పిబతాం నో ద్విజశ్రేష్ఠ న తృప్తిరిహ దృశ్యతే ॥ ౨౩౬.౧॥

తస్మాద్యోగం మునే బ్రూహి విస్తరేణ విముక్తిదమ్ ।
సాంఖ్యం చ ద్విపదాం శ్రేష్ఠ శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయమ్ ॥ ౨౩౬.౨॥

ప్రజ్ఞావాఞ్శ్రోత్రియో యజ్వా ఖ్యాతః ప్రాజ్ఞోఽనసూయకః ।
సత్యధర్మమతిర్బ్రహ్మన్కథం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ॥ ౨౩౬.౩॥

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ సర్వత్యాగేన మేధయా ।
సాంఖ్యే వా యది వా యోగ ఏతత్పృష్టో వదస్వ నః ॥ ౨౩౬.౪॥

మనసశ్చేన్ద్రియాణాం చ యథైకాగ్ర్యమవాప్యతే ।
యేనోపాయేన పురుషస్తత్త్వం వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౨౩౬.౫॥

వ్యాస ఉవాచ
నాన్యత్ర జ్ఞానతపసోర్నాన్యత్రేన్ద్రియనిగ్రహాత్ ।
నాన్యత్ర సర్వసంత్యాగాత్సిద్ధిం విన్దతి కశ్చన ॥ ౨౩౬.౬॥

మహాభూతాని సర్వాణి పూర్వసృష్టిః స్వయంభువః ।
భూయిష్ఠం ప్రాణభృద్గ్రామే నివిష్టాని శరీరిషు ॥ ౨౩౬.౭॥

భూమేర్దేహో జలాత్స్నేహో జ్యోతిషశ్చక్షుషీ స్మృతే ।
ప్రాణాపానాశ్రయో వాయుఃకోష్ఠాకాశం శరీరిణామ్ ॥ ౨౩౬.౮॥

క్రాన్తౌ విష్ణుర్బలే శక్రః కోష్ఠేఽగ్నిర్భోక్తుమిచ్ఛతి ।
కర్ణయోః ప్రదిశః శ్రోత్రే జిహ్వాయాం వాక్సరస్వతీ ॥ ౨౩౬.౯॥

కర్ణౌ త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా నాసికా చైవ పఞ్చమీ ।
దశ తానీన్ద్రియోక్తాని ద్వారాణ్యాహారసిద్ధయే ॥ ౨౩౬.౧౦॥

శబ్దస్పర్శౌ తథా రూపం రసం గన్ధం చ పఞ్చమమ్ ।
ఇన్ద్రియార్థాన్పృథగ్విద్యాదిన్ద్రియేభ్యస్తు నిత్యదా ॥ ౨౩౬.౧౧॥

ఇన్ద్రియాణి మనో యుఙ్క్తే అవశ్యా(శా)నివ రాజినః(లః) ।
మనశ్చాపి సదా యుఙ్క్తే భూతాత్మా హృదయాశ్రితః ॥ ౨౩౬.౧౨॥

ఇన్ద్రియాణాం తథైవైషాం సర్వేషామీశ్వరం మనః ।
నియమే చ విసర్గే చ భూతాత్మా మనసస్తథా ॥ ౨౩౬.౧౩॥

ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థశ్చ స్వభావశ్చేతనా మనః ।
ప్రాణాపానౌ చ జీవశ్చ నిత్యం దేహేషు దేహినామ్ ॥ ౨౩౬.౧౪॥

ఆశ్రయో నాస్తి సత్త్వస్య గుణశబ్దో న చేతనాః ।
సత్త్వం హి తేజః సృజతి న గుణాన్వై కథంచన ॥ ౨౩౬.౧౫॥

ఏవం సప్తదశం దేహం వృతం షోడశభిర్గుణైః ।
మనీషీ మనసా విప్రాః పశ్యత్యాత్మానమాత్మని ॥ ౨౩౬.౧౬॥

న హ్యయం చక్షుషా దృశ్యో న చ సర్వైరపీన్ద్రియైః ।
మనసా తు ప్రదీప్తేన మహానాత్మా ప్రకాశతే ॥ ౨౩౬.౧౭॥

అశబ్దస్పర్శరూపం తచ్చ(చ్చా)రసాగన్ధమవ్యయమ్ ।
అశరీరం శరీరే స్వే నిరీక్షేత నిరిన్ద్రియమ్ ॥ ౨౩౬.౧౮॥

అవ్యక్తం సర్వదేహేషు మర్త్యేషు పరమార్చితమ్ ।
యోఽనుపశ్యతి స ప్రేత్య కల్పతే బ్రహ్మభూయతః ॥ ౨౩౬.౧౯॥

విద్యావినయసమ్పన్నబ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ।
శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాః సమదర్శినః ॥ ౨౩౬.౨౦॥

స హి సర్వేషు భూతేషు జఙ్గమేషు ధ్రువేషు చ ।

వసత్యేకో మహానాత్మా యేన సర్వమిదం తతమ్ ॥ ౨౩౬.౨౦॥

సర్వభూతేషు చాఽఽత్మానం సర్వభూతాని చాఽఽత్మని ।
యదా పశ్యతి భూతాత్మా బ్రహ్మ సమ్పద్యతే తదా ॥ ౨౩౬.౨౨॥

యావానాత్మని వేదాఽఽత్మా తావానాత్మా పరాత్మని ।
య ఏవం సతతం వేద సోఽమృతత్వాయ కల్పతే ॥ ౨౩౬.౨౩॥

సర్వభూతాత్మభూతస్య సర్వభూతహితస్య చ ।
దేవాపి మార్గే ముహ్యన్తి అపదస్య పదైషిణః ॥ ౨౩౬.౨౪॥

శకున్తానామివాఽఽకాశే మత్స్యానామివ చోదకే ।
యథా గతిర్న దృశ్యేన తథా జ్ఞానవిదాం గతిః ॥ ౨౩౬.౨౫॥

కాలః పచతి భూతాని సర్వాణ్యేవాఽఽత్మనాఽఽత్మని ।
యస్మింస్తు పచ్యతే కాలస్తన్న వేదేహ కశ్చన ॥ ౨౩౬.౨౬॥

న తదుర్ధ్వం న తిర్యక్చ నాధో న చ పునః పునః ।
న మధ్యే ప్రతిగృహ్ణీతే నైవ కించిన్న కశ్చన ॥ ౨౩౬.౨౭॥

సర్వే తత్స్థా ఇమే లోకా బాహ్యమేషాం న కించన ।
యద్యప్యగ్రే సమాగచ్ఛేద్యతా బాణో గుణచ్యుతః ॥ ౨౩౬.౨౮॥

నైవాన్తం కారణస్యేయాద్యద్యపి స్యాన్మనోజవః ।
తస్మాత్సూక్ష్మతరం నాస్తి నాస్తి స్థూలతరం తథా ॥ ౨౩౬.౨౯॥

సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్ ।
సర్వతఃశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి ॥ ౨౩౬.౩౦॥

తదేవాణోరణుతరం తన్మహద్భ్యో మహత్తరమ్ ।
తదన్తః సర్వభూతానాం ధ్రువం తిష్ఠన్న దృశ్యతే ॥ ౨౩౬.౩౦॥

అక్షరం చ క్షరం చైవ ద్వేధా భావోఽయమాత్మనః ।
క్షరః సర్వేషు భూతేషు దివ్యం త్వమృతమక్షరమ్ ॥ ౨౩౬.౩౨॥

నవద్వారం పురం కృత్వా హంసో హి నియతో వశీ ।
ఈదృశః సర్వభూతస్య స్థావరస్య చరస్య చ ॥ ౨౩౬.౩౩॥

హానేనాభివికల్పానాం నరాణాం సంచయేన చ ।
శరీరాణామజస్యాఽఽహుర్హంసత్వం పారదర్శినః ॥ ౨౩౬.౩౪॥

హంసోక్తం చ క్షరం చైవ కూటస్థం యత్తదక్షరమ్ ।
తద్విద్వానక్షరం ప్రాప్య జహాతి ప్రాణజన్మనీ ॥ ౨౩౬.౩౫॥

వ్యాస ఉవాచ
భవతాం పృచ్ఛతాం విప్రా యథావదిహ తత్త్వతః ।
సాంఖ్యం జ్ఞానేన సంయుక్తం తదేతత్కీర్తితం మయా ॥ ౨౩౬.౩౬॥

యోగకృత్యం తు భో విప్రాః కీర్తయిష్యామ్యతః పరమ్ ।
ఏకత్వం బుద్ధిమనసోరిన్ద్రియాణాం చ సర్వశః ॥ ౨౩౬.౩౭॥

ఆత్మనో వ్యాపినో జ్ఞానం జ్ఞానమేతదత్తుమమ్ ।
తదేతదుపశాన్తేన దాన్తేనాధ్యాత్మశీలినా ॥ ౨౩౬.౩౮॥

ఆత్మారామేణ బుద్ధేన బోద్ధవ్యం శుచికర్మణా ।
యోగదోషాన్సముచ్ఛిద్య పఞ్చ యాన్కవయో విదుః ॥ ౨౩౬.౩౯॥

కామం క్రోదం చ లోభం చ భయం స్వప్నం పఞ్చమమ్ ।
క్రోధం శమేన జయతి కామం సంకల్పవర్జనాత్ ॥ ౨౩౬.౪౦॥

సత్త్వసంసేవనాద్ధీరో నిద్రాముచ్ఛేత్తుమర్హతి ।
ధృత్యా శిశ్నోదరం రక్షేత్పాణిపాదం చ చక్షుషా ॥ ౨౩౬.౪౧॥

చక్షుః శ్రోత్రం చ మనసా మనో వాచం చ కర్మణా ।
అప్రమాదాద్భయం జహ్యాద్దమ్భం ప్రాజ్ఞోపసేవనాత్ ॥ ౨౩౬.౪౨॥

ఏవమేతాన్యోగదోషాఞ్జయేన్నిత్యమతన్ద్రితః ।
అగ్నీంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చాథ దేవతాః ప్రణమేత్సదా ॥ ౨౩౬.౪౩॥

వర్జయేదుద్ధతాం వాచం హింసాయుక్తాం మనోనుగామ్ ।
బ్రహ్మతేజోమయం శుక్రం యస్య సర్వమిదం జగత్ ॥ ౨౩౬.౪౪॥

ఏతస్య భూతభూతస్య దృష్టం స్థావరజఙ్గమమ్ ।
ధ్యాయనమధ్యయనం దానం సత్యం హ్రీరార్జవం క్షమా ॥ ౨౩౬.౪౫॥

శౌచం చైవాఽఽత్మనః శుద్ధిరిన్ద్రియాణాం చ నిగ్రహః ।
ఏతైర్వివర్ధతే తేజః పాప్మానం చాపకర్షతి ॥ ౨౩౬.౪౬॥

సమః సర్వేషు భూతేషు లభ్యాలభ్యేన వర్తయన్

ధూతపాప్మా తు తేజస్వీ లఘ్వాహారో జితేన్ద్రియః ॥ ౨౩౬.౪౭॥

తామత్రధౌ వశే కృత్వా నిషేవేద్బ్రహ్మణః పదమ్ ।
మనసశ్చేన్ద్రియాణాం చ కృత్వైకాగ్ర్యం సమాహితః ॥ ౨౩౬.౪౮॥

పూర్వరాత్రే పరార్ధే చ ధారయేన్మన ఆత్మనః ।
జన్తోః పఞ్చేన్ద్రియస్యాస్య యద్యేకం క్లిన్నమిన్ద్రియమ్ ॥ ౨౩౬.౪౯॥

తతోఽస్య స్రవతి ప్రజ్ఞా గిరేః పాదాదివోదకమ్ ।
మనసః పూర్వమాదద్యాత్కూర్మాణామివ మత్స్యహా ॥ ౨౩౬.౫౦॥

తతః శ్రోత్రం తతశ్చక్షుర్జిహ్వా ఘ్రాణం చ యోగవిత్ ।
తత ఏతాని సంయమ్య మనసి స్థాపయేద్యది ॥ ౨౩౬.౫౧॥

తథైవాపోహ్య సంకల్పాన్మనో హ్యాత్మని ధారయేత్ ।
పఞ్చేన్ద్రియాణి మనసి హృది సంస్థాపయేద్యది ॥ ౨౩౬.౫౨॥

యదైతాన్యవతిష్ఠన్తే మనః షష్ఠాని చాఽఽత్మని ।
ప్రసీదన్తి చ సంస్థాయాం తదా బ్రహ్మ ప్రకాశతే ॥ ౨౩౬.౫౩॥

విధూమ ఇవ దీప్తార్చిరాగత్య ఇవ దీప్తిమాన్ ।
వైద్యుతోఽగ్నిరివాఽఽకాశే పశ్యన్త్యాత్మానమాత్మని ॥ ౨౩౬.౫౪॥

సర్వ తత్ర తు సర్వత్ర వ్యాపకత్వాచ్చ దృశ్యతే ।
తం పశ్యన్తి మహాత్మానో బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః ॥ ౨౩౬.౫౫॥

ధృతిమన్తో మహాప్రాజ్ఞాః సర్వభూతహితే రతాః ।
ఏవం పరిమితం కాలమాచరన్సంశితవ్రతః ॥ ౨౩౬.౫౬॥

ఆసీనో హి రహస్యేకో గచ్ఛేదక్షరసామ్యతామ్ ।
ప్రమోహో భ్రమ ఆవర్తో ఘ్రాణం శ్రవణదర్శనే ॥ ౨౩౬.౫౭॥

అద్భుతాని రసః స్పర్శః శీతోష్ణమారుతాకృతిః ।
ప్రతిభానుపసర్గాశ్చ ప్రతిసంగృహ్య యోగతః ॥ ౨౩౬.౫౮॥

తాంస్తత్త్వవిదనాదృత్య సామ్యేనైవ నివర్తయేత్ ।
కుర్యాత్పరిచయం యోగే త్రైలోక్యే నియతో మునిః ॥ ౨౩౬.౫౯॥

గిరిశృఙ్గే తథా చైత్యే వృక్షమూలేషు యోజయేత్ ।
సంనియమ్యేన్ద్రియగ్రామం కోష్ఠే భాణ్డమనా ఇవ ॥ ౨౩౬.౬౦॥

ఏకాగ్రం చిన్తయేన్నిత్యం యోగాన్నోద్విజతే మనః ।
యేనోపయేన శక్యేత నియన్తుం చఞ్చలం మనః ॥ ౨౩౬.౬౧॥

తత్ర యుక్తో నిషేవేత న చైవ విచలేత్తతః ।
శూన్యాగారాణి చైకాగ్రో నివాసార్థముపక్రమేత్ ॥ ౨౩౬.౬౨॥

నాతివ్రజేత్పరం వాచా కర్మణా మనసాఽపి వా ।
ఉపేక్షకో యథాహారో లబ్ధాలబ్ధసమో భవేత్ ॥ ౨౩౬.౬౩॥

యశ్చైనమభినన్దేత యశ్చైనమభివాదయేత్ ।
సమస్తయోశ్చాప్యుభయోర్నాభిధ్యాయేచ్ఛుభాశుభమ్ ॥ ౨౩౬.౬౪॥

న ప్రహృష్యేన లాభేషు నాలాభేషు చ చిన్తయేత్ ।
సమః సర్వేషు భూతేషు సధర్మా మాతరిశ్వనః ॥ ౨౩౬.౬౫॥

ఏవం స్వస్థాత్మనః సాధోః సర్వత్ర సమదర్శినః ।
షణ్మాసాన్నిత్యయుక్తస్య శబ్దబ్రహ్మాభివర్తతే ॥ ౨౩౬.౬౬॥

వేదనార్తాన్పరాన్దృష్ట్వా సమలష్టాశ్మకాఞ్చనః ।
ఏవం తు నిరతో మార్గం విరమేన్న విమీహితః ॥ ౨౩౬.౬౭॥

అపి వర్ణావకృష్టస్తు నారీ వా ధర్మకాఙ్క్షిణీ ।
తావప్యేతేన మార్గేణ గచ్ఛేతాం పరమాం గతిమ్ ॥ ౨౩౬.౬౮॥

అజం పురాణమజరం సనాతనం, యమిన్ద్రియాతిగమగోచరం ద్విజాః ।
అవేక్ష్య చేమాం పరమేష్ఠిసామ్యతాం, ప్రయాన్త్యనావృత్తిగతిం మనీషిణః ॥ ౨౩౬.౬౯॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వ్యాసర్షిసంవాదే సాంఖ్యయోగనిరూపణం నామ పఞ్చత్రింశదధికద్విశతతమోధ్యాయః ॥ ౨౩౬॥

అధ్యాయః ౨౩౭ (౧౨౯)
జ్ఞానినాం మోక్షప్రాప్తినిరూపణమ్
మునయ ఊచుః
యద్యేవం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ ।
కాం దిశం విద్యయా యాన్తి కాం చ గచ్ఛన్తి కర్మణా ॥ ౨౩౭.౧॥

ఏతద్వై శ్రోతుమిచ్ఛామస్తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు నః ।
ఏతదన్యోన్యవైరూప్యం వర్తతే ప్రతికూలతః ॥ ౨౩౭.౨॥

వ్యాస ఉవాచ
శృణుధ్వం మునిశార్దూలా యత్పృచ్ఛధ్వం సమాసతః ।
కర్మవిద్యామయౌ చౌభౌ వ్యాఖ్యాస్యామి క్షరాక్షరౌ ॥ ౨౩౭.౩॥

యాం దిశం విద్యయా యాన్తి యాం గచ్ఛన్తి చ కర్మణా ।
శృణుధ్వం సాంప్రతం విప్రా గహనం హ్యేతదుత్తరమ్ ॥ ౨౩౭.౪॥

అస్తి ధర్మ ఇతి యుక్తం నాస్తి తత్రైవ యో వదేత్ ।
యక్షస్య సాదృశ్యమిదం యక్షస్యేదం భవేదథ ॥ ౨౩౭.౫॥

ద్వావిమావథ పన్థానౌ యత్ర వేదాః ప్రతిష్ఠితాః ।
ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మో నివృత్తో వా విభాషితః ॥ ౨౩౭.౬॥

కర్మణా బధ్యతే జన్తుర్విద్యయా చ విముచ్యతే ।
తస్మాత్కర్మ న కుర్వన్తి యతయః పారదర్శినః ॥ ౨౩౭.౭॥

కర్మణా జాయతే ప్రేత్య మూర్తిమాన్షోడశాత్మకః ।
విద్యయా జాయతే నిత్యమవ్యక్తం హ్యక్షరాత్మకమ్ ॥ ౨౩౭.౮॥

కర్మ త్వేకే ప్రశంసన్తి స్వల్పబుద్ధిరతా నరాః ।
తేన తే దేహజాలేన రమయన్త ఉపాసతే ॥ ౨౩౭.౯॥

యే తు బుద్ధిం పరాం ప్రాప్తా ధర్మనైపుణ్యదర్శినః ।
న తే కర్మ ప్రశంసన్తి కూపం నద్యాం పిబన్నివః ॥ ౨౩౭.౧౦॥

కర్మణాం ఫలమాప్నోతి సుఖదుఃఖే భవాభవౌ ।
విద్యయా తదవాప్నోతి యత్ర గత్వా న శోచతి ॥ ౨౩౭.౧౧॥

న మ్రియతే యత్ర గత్వా యత్ర గత్వా న జాయతే ।
న జీర్యతే యత్ర గత్వా యత్ర గత్వా న వర్ధతే ॥ ౨౩౭.౧౨॥

యత్ర తద్బ్రహ్మ పరమమవ్యక్తమచలం ధ్రువమ్ ।
అవ్యాకృతమనాయామమమృతం చాధియోగవిత్ ॥ ౨౩౭.౧౩॥

ద్వంద్వైర్న యత్ర బాధ్యన్తే మానసేన చ కర్మణా ।

సమాః సర్వత్ర మైత్రాశ్చ సర్వభూతహితే రతాః ॥ ౨౩౭.౧౪॥

విద్యామయోఽన్యః పురుషో ద్విజాః కర్మమయోఽపరః ।
విప్రాశ్చన్ద్రసమస్పర్శః సూక్ష్మయా కలయా స్థితః ॥ ౨౩౭.౧౫॥

తదేతదృషిణా ప్రోక్తం విస్తరేణానుగీయతే ।
న వక్తుం శక్యతే ద్రష్టుం చక్రతన్తుమివామ్బరే ॥ ౨౩౭.౧౬॥

ఏకాదశవికారాత్మా కలాసంభారసంభృతః ।
మూర్తిమానితి తం విద్యాద్విప్రాః కర్మగుణాత్మకమ్ ॥ ౨౩౭.౧౭॥

దేవో యః సంశ్రితస్తస్మిన్బుద్ధీన్దురివ పుష్కరే ।
క్షేత్రజ్ఞం తం విజానీయాన్నిత్యం యోగజితాత్మకమ్ ॥ ౨౩౭.౧౮॥

తమో రజశ్చ సత్త్వం చ జ్ఞేయం జీవగుణాత్మకమ్ ।
జీవమాత్మగుణం విద్యాదాత్మానం పరమాత్మనః ॥ ౨౩౭.౧౯॥

సచేతనం జీవగుణం వదన్తి స చేష్టతే జీవగుణం చ సర్వమ్ ।
తతః పరం క్షేత్రవిదో వదన్తి ప్రకల్పయన్తో భువనాని సప్త ॥ ౨౩౭.౨౦॥

వ్యాస ఉవాచ
ప్రకృత్యాస్తు వికారా యే క్షేత్రజ్ఞాస్తే పరిశ్రుతాః ।
తే చైనం న ప్రజానన్తి న జానాతి స తానపి ॥ ౨౩౭.౨౧॥

తైశ్చైవ కురుతే కార్యం మనః షష్ఠైరిహేన్ద్రియైః ।
సుదాన్తైరివ సంయన్తా దృఢః పరమవాజిభిః ॥ ౨౩౭.౨౨॥

ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యః పరమం మనః ।
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః ॥ ౨౩౭.౨౩॥

మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పరతోఽమృతమ్ ।
అమృతాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా పరమా గతిః ॥ ౨౩౭.౨౪॥

ఏవం సర్వేషు భూతేషు గూఢాత్మా న ప్రకాశతే ।
దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః ॥ ౨౩౭.౨౫॥

అన్తరాత్మని సంలీయ మనఃషష్ఠాని మేధయా ।
ఇన్ద్రియైరిన్ద్రియార్థాంశ్చ బహుచిత్తమచిన్తయన్ ॥ ౨౩౭.౨౬॥

ధ్యానేఽపి పరమం కృత్వా విద్యాసమ్పాదితం మనః ।

అనీశ్వరః ప్రశాన్తాత్మా తతో గచ్ఛేత్పరం పదమ్ ॥ ౨౩౭.౨౭॥

ఇన్ద్రియాణాం తు సర్వేషాం వశ్యాత్మా చలితస్మృతిః ।
ఆత్మనః సమ్ప్రదానేన మర్త్యో మృత్యుముపాశ్నుతే ॥ ౨౩౭.౨౮॥

విహత్య సర్వసంకల్పాన్సత్త్వే చిత్తం నివేశయేత్ ।
సత్త్వే చిత్తం సమావేశ్య తతః కాలంజరో భవేత్ ॥ ౨౩౭.౨౯॥

చిత్తప్రసాదేన యతిర్జహాతీహ శుభాశుభమ్ ।
ప్రసన్నాత్మాఽఽత్మని స్థిత్వా సుఖమత్యన్తమశ్నుతే ॥ ౨౩౭.౩౦॥

లక్షణం తు ప్రసాదస్య యథా స్వప్నే సుఖం భవేత్ ।
నిర్వాతే వా యథా దీపో దీప్యమానో న కమ్పతే ॥ ౨౩౭.౩౧॥

ఏవం పూర్వాపరే రాత్రే యుఞ్జన్నాత్మానమాత్మనా ।
లఘ్వాహారో విశుద్ధాత్మా పశ్యత్యాత్మానమాత్మని ॥ ౨౩౭.౩౨॥

రహస్యం సర్వవేదానామనైతిహ్యమనాగమమ్ ।
ఆత్మప్రత్యాయకం శాస్త్రమిదం పుత్రానుశాసనమ్ ॥ ౨౩౭.౩౩॥

ధర్మాఖ్యానేషు సర్వేషు సత్యాఖ్యానేషు యద్వసు ।
దశవర్షసహస్రాణి నిర్మథ్యామృతముద్ధృతమ్ ॥ ౨౩౭.౩౪॥

నవనీతం యథా దధ్నః కాష్ఠాదగ్నిర్యథైవ చ ।
తథైవ విదుషాం జ్ఞానం ముక్తిహేతోః సముద్ధృతమ్ ॥ ౨౩౭.౩౫॥

స్నాతకానామిదం శాస్త్రం వాచ్యం పుత్రానుశాసనమ్ ।
తదిదం నాప్రశాన్తాయ నాదాన్తాయ తపస్వినే ॥ ౨౩౭.౩౬॥

నావేదవిదుషే వాచ్యం తథా నానుగతాయ చ ।
నాసూయకాయానృజవే న చానిర్దిష్టకారిణే ॥ ౨౩౭.౩౭॥

న తర్క-శాస్త్రదగ్ధాయ తథైవ పిశునాయ చ ।
శ్లాఘినే శ్లాఘనీయాయ ప్రశాన్తాయ తపస్వినే ॥ ౨౩౭.౩౮॥

ఇదం ప్రియాయ పుత్రాయ శిష్యాయానుగతాయ తు ।
రహస్యధర్మం వక్తవ్యం నాన్యస్మై తు కథంచన ॥ ౨౩౭.౩౯॥

యదప్యస్య మహీం దద్యాద్రత్నపూర్ణామిమాం నరః ।
ఇతమేవ తతః శ్రేయ ఇతి మన్యేత తత్త్వవిత్ ॥ ౨౩౭.౪౦॥

అతో గుహ్యతరార్థం తదధ్యాత్మమతిమానుషమ్ ।
యత్తన్మహర్షిభిర్దృష్టం వేదాన్తేషు చ గీయతే ॥ ౨౩౭.౪౧॥

తద్యుష్మభ్యం ప్రయచ్ఛామి యన్మాం పృచ్ఛత సత్తమాః ।
యన్మే మనసి వర్తేత యస్తు వో హృది సంశయః॥

శ్రుతం భవద్భిస్తత్సర్వం కిమన్యత్కథయామి వః ॥ ౨౩౭.౪౨॥

మునయ ఊచుః
అధ్యాత్మం విస్తరేణేహ పునరేవ వదస్వ నః ।
యదధ్యాత్మం యథా విద్మో భగవన్నృషిసత్తమ ॥ ౨౩౭.౪౩॥

వ్యాస ఉవాచ
అధ్యాత్మం యదిదం విప్రాః పురుషస్యేహ పఠ్యతే ।
యుష్మభ్యం కథయిష్యామి తస్య వ్యాఖ్యాఽవధార్యతామ్ ॥ ౨౩౭.౪౪॥

భూమిరాపస్తథా జ్యోతిర్వాయురాకాశమేవ చ ।
మహాభూతాని యశ్చైవ సర్వభూతేషు భూతకృత్ ॥ ౨౩౭.౪౫॥

మునయ ఊచుః
ఆకారం తు భవేద్యస్య యస్మిన్దేహం న పశ్యతి ।
ఆకాసాద్యం శరీరేషు కథం తదుపవర్ణయేత్॥

ఇన్ద్రియాణాం గుణాః కేచిత్కథం తానుపలక్షయేత్ ॥ ౨౩౭.౪౬॥

వ్యాస ఉవాచ
ఏతద్వో వర్ణయిష్యామి యథావదనుదర్శనమ్ ।
శృణుధ్వం తదిహైకాగ్ర్యా యథాతత్త్వం యథా చ తత్ ॥ ౨౩౭.౪౭॥

శబ్దః శ్రోత్రం తథా ఖాని త్రయమాకాశలక్షణమ్ ।
ప్రాణశ్చేష్టా తథా స్పర్శ ఏతే వాయుగుణాస్త్రయః ॥ ౨౩౭.౪౮॥

రూపం చక్షుర్విపాకశ్చ త్రిధా జ్యోతిర్విధీయతే ।
రసోఽథ రసనం స్వేదో గుణాస్త్వేతే త్రయోఽమ్భసామ్ ॥ ౨౩౭.౪౯॥

ఘ్రేయం ఘ్రాణం శరీరం చ భూమేరేతే గుణాస్త్రయః ।
ఏతావానిన్ద్రియగ్రామో వ్యాఖ్యాతః పాఞ్చభౌతికః ॥ ౨౩౭.౫౦॥

వాయోః స్పర్శో రసోఽద్భ్యశ్చ జ్యోతిషో రూపముచ్యతే ।
ఆకాశప్రభవః శబ్దో గన్ధో భూమిగుణః స్మృతః ॥ ౨౩౭.౫౧॥

మనో బుద్ధిః స్వభావశ్చ గుణా ఏతే స్వయోనిజాః ।
తే గుణానతివర్తన్తే గుణేభ్యః పరమా మతాః ॥ ౨౩౭.౫౨॥

యథా కుర్మ ఇవాఙ్గాని ప్రసార్య సంనియచ్ఛతి ।
ఏవమేవేన్ద్రియగ్రామం బుద్ధిశ్రేష్ఠో నియచ్ఛతి ॥ ౨౩౭.౫౩॥

యదూర్ధ్వం పాదతలయోరవార్క్కోర్ధ్వం చ(గధశ్చ)పశ్యతి ।
ఏతస్మిన్నేవ కృత్యే సా వర్తతే బుద్ధిరుత్తమా ॥ ౨౩౭.౫౪॥

గుణైస్తు నీయతే బుద్ధిర్బుద్ధిరేవేన్ద్రియాణ్యపి ।
మనఃషష్ఠాని సర్వాణి బుద్ధ్యా భవాత్కుతో గుణాః ॥ ౨౩౭.౫౫॥

ఇన్ద్రియాణి నరైః పఞ్చ షష్ఠం తన్మన ఉచ్యతే ।
సప్తమీం బుద్ధిమేవాఽఽహుః క్షేత్రజ్ఞం విద్ధి చాష్టమమ్ ॥ ౨౩౭.౫౬॥

చక్షురాలోకనాయైవ సంశయం కురుతే మనః ।
బుద్ధిరధ్యవసానాయ సాక్షీ క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే ॥ ౨౩౭.౫౭॥

రజస్తమశ్చ సత్త్వం చ త్రయ ఏతే స్వయోనిజాః ।
సమాః సర్వేషు భూతేషు తాన్గుణానుపలక్షయేత్ ॥ ౨౩౭.౫౮॥

తత్ర యత్ప్రీతిసంయుక్తం కించిదాత్మని లక్షయేత్ ।
ప్రశాన్తమివ సంయుక్తం సత్త్వం తదుపధారయేత్ ॥ ౨౩౭.౫౯॥

యత్తు సంతాపసంయుక్తం కాయే మనసి వా భవేత్ ।
ప్రవృత్తం రజ ఇత్యేవం తత్ర చాప్యుపలక్షయేత్ ॥ ౨౩౭.౬౦॥

యత్తు సంమోహసంయుక్తమవ్యక్తం విషమం భవేత్ ।
అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం తమస్తదుపదారయేత్ ॥ ౨౩౭.౬౧॥

ప్రహర్షః ప్రీతిరానన్దం స్వామ్యం స్వస్థాత్మచిత్తతా ।
అకస్మాద్యది వా కస్మాద్వదన్తి సాత్త్వికాన్గుణాన్ ॥ ౨౩౭.౬౨॥

అభిమానో మృషావాదో లోభో మహోస్తథా క్షమా ।
లిఙ్గాని రజసస్తాని వర్తన్తే హేతుతత్త్వతః ॥ ౨౩౭.౬౩॥

తథా మోహః ప్రమాదశ్చ తన్ద్రీ నిద్రాఽప్రబోధితా ।

కథంచిదభివర్తన్తే విజ్ఞేయాస్తామసా గుణాః ॥ ౨౩౭.౬౪॥

మనః ప్రసృజతే భావం బుద్ధిరధ్యవసాయినీ ।
హృదయం ప్రియమేవేహ త్రివిధా కర్మచోదనా ॥ ౨౩౭.౬౫॥

ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః ।
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా పరః స్మృతః ॥ ౨౩౭.౬౬॥

బుద్ధిరాత్మా మనుష్యస్య బుద్ధిరేవాఽఽత్మనాయికా ।
యదా వికురుతే భావం తదా భవతి సా మనః ॥ ౨౩౭.౬౭॥

ఇన్ద్రియాణాం పృథగ్భావాద్బుద్ధిర్వికురుతే హ్యను ।
శృణ్వతీ భవతి శ్రోత్రం స్పృశతీ స్పర్శ ఉచ్యతే ॥ ౨౩౭.౬౮॥

పశ్యన్తి చ భవేద్దృష్టీ రసన్తీ భవేత్ ।
జిఘ్రన్తీ భవతి ఘ్రాణం బుద్ధిర్వికురుతే పృథక్ ॥ ౨౩౭.౬౯॥

ఇన్ద్రియాణి తు తాన్యాహుస్తేషాం వృత్త్యా వితిష్ఠతి ।
తిష్ఠతి పురుషే బుద్ధిర్బుద్ధిభావవ్యవస్థితా ॥ ౨౩౭.౭౦॥

కదాచిల్లభతే ప్రీతిం కదాచిదపి శోచతి ।
న సుఖేన న దుఃఖేన కదాచిదిహ ముహ్యతే ॥ ౨౩౭.౭౧॥

స్వయం భావాత్మికా భావాంస్త్రీనేతానతివర్తతే ।
సరితాం సాగరో భర్తా మహావేలామివోర్మిమాన్ ॥ ౨౩౭.౭౨॥

యదా ప్రార్థయతే కించిత్తదా భవతి సా మనః ।
అధిష్ఠానే చ వై బుద్ధ్యా పృథగేతాని సంస్మరేత్ ॥ ౨౩౭.౭౩॥

ఇన్ద్రియాణి చ మేధ్యాని విచేతవ్యాని కృత్స్నశః ।
సర్వాణ్యేవానుపూర్వేణ యద్యదా చ విధీయతే ॥ ౨౩౭.౭౪॥

అభిభాగమనా బుద్ధిర్భావో మనసి వర్తతే ।
ప్రవర్తమానస్తు రజః సత్త్వమప్యతివర్తతే ॥ ౨౩౭.౭౫॥

యే వై భావేన వర్తన్తే సర్వేష్వేతేషు తే త్రిషు ।
అన్వర్థాన్సమ్ప్రవర్తన్తే రథనేమిమరా ఇవ ॥ ౨౩౭.౭౬॥

ప్రదీపార్థం మనః కుర్యాదిన్ద్రియైర్బుద్ధిసత్తమైః ।

నిశ్చరద్భిర్యథాయోగముదాసీనైర్యదృచ్ఛయా ॥ ౨౩౭.౭౭॥

ఏవం స్వభావమేవేదమితి బుద్ధ్వా న ముహ్యతి ।
అశోచన్సమ్ప్రహృష్యంశ్చ నిత్య విగతమత్సరః ॥ ౨౩౭.౭౮॥

న హ్యాత్మా శక్యతే ద్రష్టుమిన్ద్రియైః కామగోచరైః ।
ప్రవర్తమానైరనేకైర్దుర్ధరైరకృతాత్మభిః ॥ ౨౩౭.౭౯॥

తేషాం తు మనసా రశ్మీన్యదా సమ్యఙ్నియచ్ఛతి ।
తదా ప్రకాశతేఽస్యాఽఽత్మా దీపదీప్తా యథాఽఽకృతిః ॥ ౨౩౭.౮౦॥

సర్వేషామేవ భూతానాం తమస్యుపగతే యథా ।
ప్రకాశం భవతే సర్వం తథైవముపధార్యతామ్ ॥ ౨౩౭.౮౧॥

యథా వారిచరః పక్షీ న లిప్యతి జలే చరన్ ।
విముక్తాత్మా తథా యోగీ గుణదోషైర్న లిప్యతే ॥ ౨౩౭.౮౨॥

ఏవమేవ కృతప్రజ్ఞో న దోషైర్విషయాంశ్చరన్ ।
అసజ్జమానః సర్వేషు న కథంచిత్ప్రలిప్యతే ॥ ౨౩౭.౮౩॥

త్యక్త్వా పూర్వకృతం కర్మరతిర్యస్య సదాఽఽత్మని ।
సర్వభూతాత్మభూతస్య గుణసఙ్గేన సజ్జతః ॥ ౨౩౭.౮౪॥

స్వయమాత్మా ప్రసవతి గుణేష్వపి కదాచన ।
న గుణా విదురాత్మానం గుణాన్వేద స సర్వదా ॥ ౨౩౭.౮౫॥

పరిదధ్యాద్గుణానాం స ద్రష్టా చైవ యథాతథమ్ ।
సత్త్వక్షేత్రజ్ఞయోరేవమన్తరం లక్షయేన్నరః ॥ ౨౩౭.౮౬॥

సృజతే తు గుణానేక ఏకో న సృజతే గుణాన్ ।
పృథగ్భూతౌ ప్రకృత్యైతౌ సమ్ప్రయుక్తౌ చ సర్వదా ॥ ౨౩౭.౮౭॥

యథాఽశ్మనా హిరణ్యస్య సమ్ప్రయుక్తౌ తథైవ తౌ ।
మశకౌదుమ్బరౌ వాఽపి సమ్ప్రయుక్తౌ యథా సహ ॥ ౨౩౭.౮౮॥

ఇషికా వా యథా ముఞ్జే పృథక్చ సహ చైవాహ ।
తథైవ సహితావేతౌ అన్యోన్యస్మిన్ప్రతిష్ఠితౌ ॥ ౨౩౭.౮౯॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వ్యాసర్షిసంవాదే
సప్తత్రింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౩౭॥

అధ్యాయః ౨౩౮ (౧౩౦)
గుణసర్జనకథనమ్
వ్యాస ఉవాచ
సృజతే తు గుణాన్సత్త్వే క్షేత్రజ్ఞస్త్వధితిష్ఠతి ।
గుణాన్విక్రియతః సర్వానుదాసీనవదీశ్వరః ॥ ౨౩౮.౧॥

స్వభావయుక్తం తత్సర్వం యదిమాన్సృజతే గుణాన్ ।
ఊర్ణనాభిర్యథా సూత్రం సృజతే తద్గుణాంస్తథా ॥ ౨౩౮.౨॥

ప్రవృత్తా న నివర్తన్తే ప్రవృత్తిర్నోపలభ్యతే ।
ఏవమేక వ్యవస్యన్తి నివృత్తిమితి చాపరే ॥ ౨౩౮.౩॥

ఉభయం సమ్ప్రధార్యైతదధ్యవస్యేద్యథామతి ।
అనేనైవ విధానేన భవేద్వై సంశయో మహాన్ ॥ ౨౩౮.౪॥

అనాదినిధనో హ్యాత్మా తం బుద్ధ్వా విహరేన్నరః ।
అక్రుధ్యన్నప్రహృష్యంశ్చ నిత్యం విగతమత్సరః ॥ ౨౩౮.౫॥

ఇత్యేవం హృదయే సర్వో బుద్ధిచిన్తామయం దృఢమ్ ।
అనిత్యం సుఖమాసీనమశోచ్యం ఛిన్నసంశయః ॥ ౨౩౮.౬॥

తరయేత్ప్రచ్యుతాం పృథ్వీం యథా పూర్ణాం నదీం నరాః ।
అవగాహ్య చ విద్వాంసో విప్రా లోలమిమం తథా ॥ ౨౩౮.౭॥

న తు తప్యతి వై విద్వాన్స్థలే చరతి తత్త్వవిత్ ।
ఏవం విచిన్త్య చాఽఽత్మానం కేవలం జ్ఞానమాత్మనః ॥ ౨౩౮.౮॥

తాం(తం)తు బుద్ధ్వా నరః సర్గం భూతానామాగతిం గతిమ్ ।
సమచేష్టశ్చ వై సమ్యగ్లభతే శమముత్తమమ్ ॥ ౨౩౮.౯॥

ఏతద్ద్విజన్మసామగ్ర్యం బ్రాహ్మణస్య విశేషతః ।
ఆత్మజ్ఞానసమస్నేహపర్యాప్తం తత్పరాయణమ్ ॥ ౨౩౮.౧౦॥

త్వం బుద్ధ్వా భవేద్బుద్ధః కిమన్యద్బుద్ధలక్షణమ్ ।
విజ్ఞాయైతద్విముచ్యన్తే కృతకృత్యా మనీషిణః ॥ ౨౩౮.౧౧॥

న భవతి విదుషాం మహద్భయం, యదవిదుషాం సుమహద్భయం పరత్ర ।
న హి గతిరధికాఽస్తి కస్యచిద్భవతి హి యా విదుషః సనాతనీ ॥ ౨౩౮.౧౨॥

లోకే మాతరమసూయతే నరస్తత్ర దేవమనిరీక్ష్య శోచతే ।
తత్ర చేత్కుశలో న శోచతే, యే విదుస్తదుభయం కృతాకృతమ్ ॥ ౨౩౮.౧౩॥

యత్కరోత్యనభిసంధిపూర్వకం, తచ్చ నిన్దయతి యత్పురా కృతమ్ ।
యత్ప్రియం తదుభయం న వాఽప్రియం, తస్య తజ్జనయతీహ కుర్వతః ॥ ౨౩౮.౧౪॥

మునయ ఊచుః
యస్మాద్ధర్మాత్పరో ధర్మో విద్యతే నేహ కశ్చన ।
యో విశిష్టశ్చ భూతేభ్యస్తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు నః ॥ ౨౩౮.౧౫॥

వ్యాస ఉవాచ
ధర్మం చ సమ్ప్రవక్ష్యామి పురాణమృషిభిః స్తుతమ్ ।
విశిష్టం సర్వధర్మేభ్యః శృణుధ్వం మునిసత్తమాః ॥ ౨౩౮.౧౬॥

ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని బుద్ధ్యా సంయమ్య తత్త్వతః ।
సర్వతః ప్రసృతానీహ పితా బాలానివాఽఽత్మజాన్ ॥ ౨౩౮.౧౭॥

మనసశ్చేన్ద్రియాణాం చాప్యైకాగ్ర్యం పరమం తపః ।
విజ్ఞేయః సర్వధర్మేభ్యః స ధర్మః పర ఉచ్యతే ॥ ౨౩౮.౧౮॥

తాని సర్వాణి సంధాయ మనః షష్ఠాని మేధయా ।
ఆత్మతృప్తః స ఏవాఽఽసీద్బహుచిన్త్యమచిన్తయన్ ॥ ౨౩౮.౧౯॥

గోచరేభ్యో నివృత్తాని యదా స్థాస్యన్తి వేశ్మని ।
తదా చైవాఽఽత్మనాఽఽత్మానం పరం ద్రక్ష్యథ శాశ్వతమ్ ॥ ౨౩౮.౨౦॥

సర్వాత్మానం మహాత్మానం విధూమమివ పావకమ్ ।
ప్రపశ్యన్తి మహాత్మానం బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః ॥ ౨౩౮.౨౧॥

యథా పుష్పఫలోపేతో బహుశాఖో మహాద్రుమః ।
ఆత్మనో నాభిజానీతే క్వ మే పుష్పం క్వ మే ఫలమ్ ॥ ౨౩౮.౨౨॥

ఏవమాత్మా న జానీతే క్వ గమిష్యే కుతోఽన్వహమ్ ।
అన్యో హ్యస్యాన్తరాత్మాఽస్తి యః సర్వమనుపశ్యతి ॥ ౨౩౮.౨౩॥

జ్ఞానదీపేన దీప్తేమన పశ్యత్యాత్మానమాత్మనా ।
దృష్ట్వాఽఽత్మానం తథా యూయం విరాగా భవత ద్విజాః ॥ ౨౩౮.౨౪॥

విముక్తాః సర్వపాపేభ్యో ముక్తత్వచ ఇవోరగాః ।
పరాం బుద్ధిమవాప్యేహాప్యచిన్తా విగతజ్వరాః ॥ ౨౩౮.౨౫॥

సర్వతః స్రోతసం ఘోరాం నదీం లోకప్రవాహిణీమ్ ।
పఞ్చేన్ద్రియగ్రాహవతీం మనఃసంకల్పరోధసమ్ ॥ ౨౩౮.౨౬॥

లోభమోహతృణచ్ఛన్నాం కామక్రోధసరీసృపామ్ ।
సత్యతీర్థానృతక్షోభాం క్రోధపఙ్కాం సరిద్వరామ్ ॥ ౨౩౮.౨౭॥

అవ్యక్తప్రభవాం శీఘ్రాం కామక్రోధసమాకులామ్ ।
ప్రతరధ్వం నదీం బుద్ధ్యా దుస్తరామకృతాత్మభిః ॥ ౨౩౮.౨౮॥

సంసారసాగరగమాం యోనిపాతాలదుస్తరామ్ ।
ఆత్మజన్మోద్భవాం తాం తు జిహ్వావర్తదురాసదామ్ ॥ ౨౩౮.౨౯॥

యాం తరన్తి కృతప్రజ్ఞా ధృతిమన్తో మనీషిణః ।
తాం తీర్ణః సర్వతో ముక్తో విధూతాత్మాఽఽత్మవాఞ్శుచిః ॥ ౨౩౮.౩౦॥

ఉత్తమాం బుద్ధిమాస్థాయ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ।
ఉత్తీర్ణః సర్వసంక్లేశాన్ప్రసన్నాత్మా వికల్మషః ॥ ౨౩౮.౩౧॥

భూయిష్ఠానీవ భూతాని సర్వస్థానాన్నిరీక్ష్య చ ।
అక్రుధ్యన్నప్రసీదంశ్చ నన్నృశంసమతిస్తథా ॥ ౨౩౮.౩౨॥

తతో ద్రక్ష్యథ సర్వేషాం భూతానాం ప్రభవాప్యయాత్ ।
ఏతద్ధి సర్వధర్మేభ్యో విశిష్టం మేనిరే బుధాః ॥ ౨౩౮.౩౩॥

ధర్మం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠా మునయః సత్యదర్శినః ।
ఆత్మానో వ్యాపినో విప్రా ఇతి పుత్రానుశాసనమ్ ॥ ౨౩౮.౩౪॥

ప్రయతాయ ప్రవక్తవ్యం హితాయానుగతాయ చ ।
ఆత్మజ్ఞానమిదం గుహ్యం సర్వగుహ్యతమం మహత్ ॥ ౨౩౮.౩౫॥

అబ్రవం యదహం విప్రా ఆత్మసాక్షికమఞ్జసా ।
నైవ స్త్రీ న పుమానేవం న చైవేదం నపుంసకమ్ ॥ ౨౩౮.౩౬॥

అదుఃఖమసుఖం బ్రహ్మ భూతభవ్యభవాత్మకమ్ ।

యథా మతాని సర్వాణి తథైతాని యథా తథా ।
కథితాని మయా విప్రా భవన్తి న భవన్తి చ ॥ ౨౩౮.౩౭॥

యథా మతాని సర్వాణి తథైతాని యథా తథా ।
కథితాని మయా విప్రా భవన్తి న భవన్తి చ ॥ ౨౩౮.౩౮॥

తత్ప్రీతియుక్తేన గుణాన్వితేన, పుత్రేణ సత్పుత్రదయాన్వితేన ।
దృష్ట్వా హితం ప్రీతమనా యదర్థం, బ్రూయాత్సుతస్యేహ యదుక్తమేతత్ ॥ ౨౩౮.౩౯॥

మునయ ఊచుః
మోక్షః పితామహేనోక్త ఉపాయాన్నానుపాయతః ।
తముపాయం యథాన్యాయం శ్రోతుమిచ్ఛామహే మునే ॥ ౨౩౮.౪౦॥

వ్యాస ఉవాచ
అస్మాసు తన్మహాప్రాజ్ఞా యుక్తం నిపుణదర్శనమ్ ।
యదుపాయేన సర్వార్థాన్మృగయధ్వం సదాఽనఘాః ॥ ౨౩౮.౪౧॥

ఘటోపకరణే బుద్ధిర్ఘటోత్పత్తౌ న సా మతా ।
ఏవం ధర్మాద్యుపాయార్థ నాన్యధర్మేషు కారణమ్ ॥ ౨౩౮.౪౨॥

పూర్వే సముద్రేయః పన్థా న స గచ్ఛతి పశ్చిమమ్ ।
ఏకః పన్థా హి మోక్షస్య తచ్ఛృణుధ్వం మమానఘాః ॥ ౨౩౮.౪౩॥

క్షమయా క్రోధముచ్ఛిన్ద్యాత్కామం సంకల్పవర్జనాత్ ।
సత్త్వసంసేవనాద్ధీరో నిద్రాముచ్ఛేత్తుమర్హతి ॥ ౨౩౮.౪౪॥

అప్రమాదాద్భయం రక్షేద్రక్షేత్క్షేత్రం చ సంవిదమ్ ।
ఇచ్ఛాం ద్వేషం చ కామం చ ధైర్యేణ వినివర్తయేత్ ॥ ౨౩౮.౪౫॥

నిద్రాం చ ప్రతిభాం చైవ జ్ఞానాభ్యాసేన తత్త్వవిత్ ।
ఉపద్రవాంస్తథా యోగీ హితజీర్ణమితాశనాత్ ॥ ౨౩౮.౪౬॥

లోభం మోహం చ సంతోషాద్విషయాంస్తత్త్వదర్శనాత్ ।
అనుక్రోశాదధర్మం చ జయేద్ధర్మముపేక్షయా ॥ ౨౩౮.౪౭॥

ఆయత్యా చ జయేదాశాం సామర్థ్యం సఙ్గవర్జనాత్ ।
అనిత్యత్వేన చ స్నేహం క్షుధాం యోగేన పణ్డితః ॥ ౨౩౮.౪౮॥

కారుణ్యేనాఽఽత్మనాఽఽత్మానం తృష్ణాం చ పరితోషతః ।
ఉత్థానేన జయేత్తన్ద్రాం వితర్కం నిశ్చయాజ్జయేత్ ॥ ౨౩౮.౪౯॥

మౌనేన బహుభాషాం చ శౌర్యేణ చ భయం జయేత్ ।
యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ బుద్ధ్యా తాం యచ్ఛేజ్జ్ఞానచక్షుషా ॥ ౨౩౮.౫౦॥

జ్ఞానమాత్మా మహాన్యచ్ఛేత్తం యచ్ఛేచ్ఛాన్తిరాత్మనః ।
తదేతదుపశాన్తేన బోద్ధవ్యం శుచికర్మణా ॥ ౨౩౮.౫౧॥

యోగదోషాన్సముచ్ఛిద్య పఞ్చ యాన్కవయో విదుః ।
కామం క్రోధం చ లోభం చ భయం స్వప్నం చ పఞ్చమమ్ ॥ ౨౩౮.౫౨॥

పరిత్యజ్య నిషేవేత యథావద్యోగసాధనాత్ ।
ధ్యానమధ్యయనం దానం సత్యం హ్రీరార్జవం క్షమా ॥ ౨౩౮.౫౩॥

శౌచమాచారతః శుద్ధిరిన్ద్రియాణాం చ సంయమః ।
ఏతైర్వివర్ధతే తేజః పాప్మానముపహన్తి చ ॥ ౨౩౮.౫౪॥

సిధ్యన్తి చాస్య సంకల్పా విజ్ఞానం చ ప్రవర్తతే ।
ధూతపాతః స తేజస్వీ లఘ్వాహారో జితేన్ద్రియః ॥ ౨౩౮.౫౫॥

కామక్రోధౌ వశే కృత్వా నిర్విశేద్బ్రహ్మణః పదమ్ ।
అమూఢత్వమసఙ్గిత్వం కామక్రోధవివర్జనమ్ ॥ ౨౩౮.౫౬॥

అదైన్యమనుదీర్ణత్వమనుద్వేగో హ్యవస్థితిః ।
ఏష మార్గో హి మోక్షస్య ప్రసన్నో విమలః శుచిః॥

తథా వాక్కాయమనసాం నియమాః కామతోఽవ్యయాః ॥ ౨౩౮.౫౭॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే సాంఖ్యయోగనిరూపణం నామ
అష్టాత్రింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౩౮॥

అధ్యాయః ౨౩౯ (౧౩౧)

యోగవిధినిరూపణమ్

మునయ ఊచుః

సాంఖ్యం యోగస్య నో విప్ర విశేషం వక్తుమర్హసి ।
తవ ధర్మజ్ఞ సర్వం హి విదితం మునిసత్తమ ॥ ౨౩౯.౧॥

వ్యాస ఉవాచ
సాంఖ్యాం సాంఖ్యం ప్రశంసన్తి యోగాన్యోగవిదుత్తమాః ।
వదన్తి కారణైః శ్రేష్ఠైః స్వపక్షోద్భవనాయ వై ॥ ౨౩౮.౨॥
అనీశ్వరః కథం ముచ్యేదిత్యేవం మునిసత్తమాః ।
వదన్తి కారణైః శ్రేష్ఠం యోగం సమ్యఙ్మనీషిణః ॥ ౨౩౮.౩॥
వదన్తి కారణం వేదం సాంఖ్యం సమ్యగ్ద్విజాతయః ।
విజ్ఞాయేహ గతీః సర్వా విరక్తో విషయేషు యః ॥ ౨౩౮.౪॥
ఊర్ధ్వం స దేహాత్సువ్యక్తం విముచ్యేదితి నాన్యథా ।
ఏతదాహుర్మహాప్రాజ్ఞాః సాంఖ్యం వై మోక్షదర్శనమ్ ॥ ౨౩౮.౫॥
స్వపక్షే కారణం గ్రాహ్యం సమర్థం వచనం హితమ్ ।
శిష్టానాం హి మతం గ్రాహ్యం భవద్భిః శిష్టసంమతైః ॥ ౨౩౮.౬॥
ప్రత్యక్షం హేతవో యోగాః సాంఖ్యాః శాస్త్రవినిశ్చయాః ।
ఉభే చైతే తత్త్వే సమవేతే ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౩౮.౭॥
ఉభే చైతే మతే జ్ఞాతే మునీన్ద్రాః శిష్టసంమతే ।
అనుష్ఠితే యథాశాస్త్రం నయేతాం పరమాం గతిమ్ ॥ ౨౩౮.౮॥
తుల్యం శౌచం తయోర్యుక్తం దయా భూతేషు చానఘాః ।
వ్రతానాం ధారణం తుల్యం దర్శనం త్వసమం తయోః ॥ ౨౩౮.౯॥
మునయ ఊచుః
యది తుల్యం వ్రతం శౌచం దయా చాత్ర మహామునే ।
తుల్యం తద్దర్శనం కస్మాత్తన్నో బ్రూహి ద్విజోత్తమ ॥ ౨౩౮.౧౦॥
వ్యాస ఉవాచ
రాగం మోహం తథా స్నేహం కామం క్రోధం చ కేవలమ్ ।
యోగాస్థిరోదితాన్దోషాన్ఛిత్త్వాత్వాన్ప్రాప్నువన్తి తాన్ ॥ ౨౩౮.౧౧॥
యథా వాఽనిమిషాః స్థూలం జాలం ఛిత్త్వా పునర్జలమ్ ।
ప్రాప్నుయుర్విమలం మార్గం విముక్తాః సర్వబన్ధనైః ॥ ౨౩౮.౧౨॥
తథైవ వాగురాం ఛిత్త్వా బలవన్తో యథా మృగాః ।
ప్రాప్నుయుర్విమలం మార్గం విముక్తాః సర్వబన్ధనైః ॥ ౨౩౮.౧౩॥

లోభజాని తథా విప్రా బన్ధనాని బలాన్వితః ।
ఛిత్త్వా యోగాత్పరం మార్గం గచ్ఛన్తి విమలం శుభమ్ ॥ ౨౩౮.౧౪॥

అచలాస్త్వావిలా విప్రా వాగురాసు తథాఽఽపరే ।
వినశ్యన్తి న సందేహస్తద్వద్యోగబలాదృతే ॥ ౨౩౮.౧౫॥

బలహీనాశ్చ విప్రేన్ద్రా యథా జాలం గతా ద్విజాః ।
బన్ధం న గచ్ఛన్త్యనఘా యోగాస్తే తు సుదుర్లభాః ॥ ౨౩౮.౧౬॥

యథా చ శకునాః సూక్ష్మం ప్రాప్య జాలమరిన్దమాః ।
తత్రాశక్తా విపద్యన్తే ముచ్యన్తే తు బలాన్వితాః ॥ ౨౩౮.౧౭॥

కర్మజైర్బన్ధనైర్బద్ధాస్తద్వద్యోగపరా ద్విజాః ।
అబలా న విముచ్యన్తే ముచ్యన్తే చ బలాన్వితాః ॥ ౨౩౮.౧౮॥

అల్పకశ్చ యథా విప్రా వహ్నిః శామ్యతి దుర్బలః ।
ఆక్రాన్త ఇన్ధనైః స్థూలైస్తద్వద్యోగబలః స్మృతః ॥ ౨౩౮.౧౯॥

స ఏవ చ తదా విప్రా వహ్నిర్జాతబలః పునః ।
సమీరణగతః కృత్స్నాం దహేత్క్షిప్రం మహీమిమామ్ ॥ ౨౩౮.౨౦॥

తత్త్వజ్ఞానబలో విప్రా వహ్నిర్జాతబలః పునః ।
సమీరణగతః కృత్స్నాం దహేత్క్షిప్రం మహీమిమామ్ ॥ ౨౩౮.౨౦॥

దుర్బలశ్చ యథా విప్రాః స్రోతసా హ్రియతే నరః ।
బలహీనస్తథా యోగీ విషయైర్హ్రియతే చ సః ॥ ౨౩౮.౨౨॥

తదేవ తు యథా స్రోతసా విష్కమ్భయతి వారణః ।
తద్వద్యోగబలం లబ్ధవా న భవేద్విషయైర్వృతః ॥ ౨౩౮.౨౩॥

విశన్తి వా వశాద్వాఽథ యోగాద్యోగబలన్వితాః ।
ప్రజాపతీన్మనూన్సర్వాన్మహాభూతాని చేశ్వరాః ॥ ౨౩౮.౨౪॥

న యమో నాన్తకః క్రుద్ధో న మృత్యుర్భీమవిక్రమః ।
విశన్తే తద్ద్విజాః సర్వే యోగస్యామితతేజసః ॥ ౨౩౮.౨౫॥

ఆత్మనాం చ సహస్రాణి బహూని ద్విజసత్తమాః ।
యోగం కుర్యాద్బలం ప్రాప్య తైశ్చ సర్వైర్మహీం చరేత్ ॥ ౨౩౮.౨౬॥

ప్రాప్నుయాద్విషయాన్కశ్చిత్పునశ్చోగ్రం తపశ్చరేత్ ।

సంక్షిప్యేచ్ఛ పునర్విప్రాః సూర్యస్తేజోగుణానివ ॥ ౨౩౯.౨౭॥

బలస్థస్య హి యోగస్య బలార్థం మునిసత్తమాః ।
విమోక్షప్రభవం విష్ణుముపపన్నమసంశయమ్ ॥ ౨౩౯.౨౮॥

బలాని యోగప్రోక్తాని మయైతాని ద్విజోత్తమాః ।
నిదర్శనార్థం సూక్ష్మాణి వక్ష్యామి చ పునర్ద్విజాః ॥ ౨౩౯.౨౯॥

ఆత్మనశ్చ సమాధానే ధారణాం ప్రతి వా ద్విజాః ।
నిదర్శనాని సూక్ష్మాణి సూక్ష్మాణి శృణుధ్వం మునిసత్తమాః ॥ ౨౩౯.౩౦॥

అప్రమత్తో యథా ధన్వీ లక్ష్యం హన్తి సమాహితః ।
యుక్తః సమ్యక్తథా యోగీ మోక్షం ప్రాప్నోత్యసంశయమ్ ॥ ౨౩౯.౩౧॥

స్నేహపాత్రే యథా పూర్ణే మన ఆధాయ నిశ్చలమ్ ।
పురుషో యుక్త ఆరోహేత్సోపానం యుక్తమానసః ॥ ౨౩౯.౩౨॥

ముక్తస్తథాఽయమాత్మానం యోగం తద్వత్సునిశ్చలమ్ ।
కరోత్యమలామాత్మానం భాస్కరోపమదర్శనే ॥ ౨౩౯.౩౩॥

యథా చ నావం విప్రేన్ద్రాః కర్ణధారః సమాహితః ।
మహార్ణవగతాం శీఘ్రం నయేద్విప్రాంస్తు పత్తనమ్ ॥ ౨౩౯.౩౪॥

తద్వదాత్మసమాధానం యుక్తో యోగేన యోగవిత్ ।
దుర్గమం స్థానమాప్నోతి హిత్వా దేహమిమం ద్విజాః ॥ ౨౩౯.౩౫॥

సారథిశ్చ యథా యుక్తః సదశ్వాన్సుసమాహితః ।
ప్రాప్నోత్యాశు పరం స్థానం లక్ష్యముక్త ఇవాఽఽశుగః ॥ ౨౩౯.౩౬॥

తథైవ చ ద్విజా యోగీ ధారణాసు సమాహితః ।
ప్రాప్నోత్యశు పరం స్థానం లక్ష్యముక్త ఇవాఽఽశుగః ॥ ౨౩౯.౩౭॥

ఆవిశ్యాఽఽత్మని చాఽఽత్మానం యోఽవతిష్ఠతి సోఽచలః ।
పాశం వహత్వే మీనానాం పదమాప్నోతి సోఽజరమ్ ॥ ౨౩౯.౩౮॥

నాభ్యాం శీర్షే చ కుక్షౌ చ హృది వక్షసి పార్శ్వయోః ।
దర్శనే శ్రవణే వాఽపి ఘ్రాణే చామితవిక్రమః ॥ ౨౩౯.౩౯॥

స్థానేష్వేతేషు యో యోగీ మహావ్రతసమాహితః ।
ఆత్మనా సూక్ష్మమాత్మానం యుఙ్క్తే సమ్యగ్ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౩౯.౪౦॥

సుశీఘ్రమచలప్రఖ్యం కర్మ దగ్ధ్వా శుభాశుభమ్ ।
ఉత్తమం యోగమాస్థాయ యదీచ్ఛతి విముచ్యతే ॥ ౨౩౯.౪౧॥

మునయ ఊచుః
ఆహారాన్కీదృశాన్కృత్వా కాని జిత్వా చ సత్తమ ।
యోగీ బలమవాప్నోతి తద్భవాన్వక్తుమర్హతి ॥ ౨౩౯.౪౨॥

వ్యాస ఉవాచ
కణానాం భక్షణే యుక్తః పిణ్యాకస్య చ భో ద్విజాః ।
స్నేహానాం వర్జనే యుక్తో యోగీ బలమవాప్నుయాత్ ॥ ౨౩౯.౪౩॥

భుఞ్జానో యావకం రూక్షం దీర్ఘకాలం ద్విజోత్తమాః ।
ఏకాహారీ విశుద్ధాత్మా యోగీ బలమవాప్నుయాత్ ॥ ౨౩౯.౪౪॥

పక్షాన్మాసానృతూంశ్చిత్రాన్సంచరంశ్చ గుహాస్తథా ।
అపః పీత్వా పయోమిశ్రా యోగీ బలమావాప్నుయాత్ ॥ ౨౩౯.౪౫॥

అఖణ్డమపి వా మాసం సతతం మునిసత్తమాః ।
ఉపోష్య సమ్యక్షుద్ధాత్మా యోగీ బలమవాప్యనుయాత్ ॥ ౨౩౯.౪౬॥

కామం జిత్వా తథా క్రోధం శీతోష్ణం వర్షమేవ చ ।
భయం శోకం తథా స్వాపం పౌరుషీన్విషయాంస్తథా ॥ ౨౩౯.౪౭॥

అరతిం దుర్జయాం చైవ ఘోరాం దృష్ట్వా చ భో ద్విజాః ।
స్పర్శం నిద్రాం తథా తన్ద్రాం దుర్జయాం మునిసత్తమాః ॥ ౨౩౯.౪౮॥

దీపయన్తి మహాత్మానం సూక్ష్మమాత్మానమాత్మనా ।
వీతరాగా మహాప్రాజ్ఞా ధ్యానాధ్యయనసమ్పదా ॥ ౨౩౯.౪౯॥

దుర్గస్త్వేష మతః పన్థా బ్రాహ్మణానాం విపశ్చితామ్ ।
యః కశ్చిద్వ్రజతి క్షిప్రం క్షేమేణ మునిపుంగవాః ॥ ౨౩౯.౫౦॥

యథా కశ్చిద్వనం ఘోరం బహుసర్పసరీసృపమ్ ।
శ్వభ్రవత్తోయహీనం చ దుర్గమం బహుకణ్టకమ్ ॥ ౨౩౯.౫౧॥

అభక్తమటవీప్రాయం దావదగ్ధమహీరుహమ్ ।
పన్థానం తస్కరాకీర్ణం క్షేమేణాభిపతేత్తథా ॥ ౨౩౯.౫౨॥

యోగమార్గం సమాసాద్య యః కశ్చిద్వ్రజతే ద్విజః ।
క్షేమేణోపరమేన్మార్గాద్బహుదోషోఽపి సంమతః ॥ ౨౩౯.౫౩॥

ఆస్థేయం క్షురధారాసు నిశితాసు ద్విజోత్తమాః ।
ధారణా సా తు యోగస్య దుర్గేయమకృతాత్మభిః ॥ ౨౩౯.౫౪॥

విషమా ధారణా విప్రా యాన్తి వైన శుభాం గతిమ్ ।
నేతృహీనా యథా నావః పురుషాణాం తు వై ద్విజాః ॥ ౨౩౯.౫౫॥

యస్తు తిష్ఠతి యోగాఢౌ ధారణాసు యథావిధి ।
మరణం జన్మదుఃఖిత్వం సుఖిత్వం స విశిష్యతే ॥ ౨౩౯.౫౬॥

నానాశాస్త్రేషు నియతం నానామునినిషేవితమ్ ।
పరం యోగస్య పన్థానం నిశ్చితం తం ద్విజాతిషు ॥ ౨౩౯.౫౭॥

పరం హి తద్బ్రహ్మమయం మునీన్ద్రా, బ్రహ్మాణమీశం వరదం చ విష్ణుమ్ ।
భవం చ ధర్మం చ మహానుభావం యద్బ్రహ్మపుత్రాన్సుమహానుభావాన్ ॥ ౨౩౯.౫౮॥

తమశ్చ కష్టం సుమహద్రజశ్చ, సత్త్వం చ శుద్ధం ప్రకృతిం పరాం చ ।
సిద్ధిం చ దేవీం వరుణస్య పత్నీం, తేజశ్చ కృత్స్నం సుమహచ్చ ధైర్యమ్॥

౨౩౯.౫౯ ॥

తారాధిపం ఖే విమలం సుతారం, విశ్వాంశ్చ దేవానురగాన్పితౄంశ్చ ।
శైలాంశ్చ కృత్స్నానుదధీంశ్చ వాఽచలాన్నదీశ్చ సర్వాః సనగాంశ్చ నాగాన్ ॥ ౨౩౯.౬౦॥

సాధ్యాంస్తథా యక్షగణాన్దిశశ్చ, గన్ధర్వసిద్ధాన్పురుషాన్స్త్రియశ్చ ।
పరస్పరం ప్రాప్య మహాన్మహాత్మా విశేత యోగీ నచిరాద్విముక్తః ॥ ౨౩౯.౬౧॥

కథా చ యా విప్రవరాః ప్రసక్తా, దైవే మహావీర్యమతౌ శుభేయమ్ ।
యోగాన్స సర్వాననుభూయ మర్త్యా, నారాయణం తం ద్రుతమాప్నువన్తి ॥ ౨౩౯.౬౨॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వ్యాసర్షిసంవాదే యోగవిధినిరూపణం నామ ఏకోనచత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౩౯॥

అధ్యాయః ౨౪౦ (౧౩౨)
సాంఖ్యవిధినిరూపణమ్
మునయ ఊచుః
సమ్యక్క్రియేయం విప్రేన్ద్ర వర్ణితా శిష్టసంమతా ।
యోగమార్గో యథాన్యాయం శిష్యాయేహ హితషిణా ॥ ౨౪౦.౧॥

సాంఖ్యే త్విదానీం ధర్మస్య విధిం ప్రబ్రూహి తత్త్వతః ।
త్రిషు లోకేషు యజ్జ్ఞానం సర్వం తద్విదితం హి తే ॥ ౨౪౦.౨॥

వ్యాస ఉవాచ
శృణుధ్వం మునయః సర్వమాఖ్యానం విదితాత్మనామ్ ।
విహితం యతిభిర్వృద్ధైః కపిలాదిభిరీశ్వరైః ॥ ౨౪౦.౩॥

యస్మిన్నవిభ్రమాః కేచిద్దృశ్యన్తే మునిసత్తమాః ।
గుణాశ్చ యస్మిన్బహవో దోషహానిశ్చ కేవలా ॥ ౨౪౦.౪॥

జ్ఞానేన పరిసంఖ్యాయ సదోషాన్విషయాన్ద్విజాః ।
మానుషాన్దుర్జయాన్కృత్స్నాన్పైశాచాన్విషయాంస్తథా ॥ ౨౪౦.౫॥

విషయానౌరగాజ్జ్ఞాత్వా గన్ధర్వవిషయాంస్తథా ।
పితౄణాం విషయాజ్జ్ఞాత్వా తిర్యక్త్వం చరతాం ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౬॥

సుపర్ణవిషయాజ్జ్ఞాత్వా మరుతాం విషయాంస్తథా ।
మహర్షివిషయాంశ్చైవ రాజర్షివిషయాంస్తథా ॥ ౨౪౦.౭॥

ఆసురాన్విషయాజ్జ్ఞాత్వా వైశ్వదేవాంస్తథైవ చ ।
దేవర్షివిషయాజ్జ్ఞాత్వా యోగానామపి వై పరాన్ ॥। ౨౪౦.౮॥

విషయాంశ్చ ప్రమాణస్య బ్రహ్మణో విషయాంతథా ।
ఆయుషశ్చ పరం కాలం లోకైర్విజ్ఞాయ తత్త్వతః ॥ ౨౪౦.౯॥

సుఖస్య చ పరం కాలం విజ్ఞాయ మునిసత్తమాః ।
ప్రాప్తకాలే చ యద్దుఃఖం పతతాం విషయైషిణామ్ ॥ ౨౪౦.౧౦॥

తిర్యక్త్వే పతతాం విప్రాస్తథైవ నరకేషు యత్ ।
స్వర్గస్య చ గుణాజ్జ్ఞాత్వా దోషాన్సర్వాంశ్చ భో ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౧౧॥

వేదవాదే చ యే దోషా గుణా యే చాపి వైదికాః ।

జ్ఞానయోగే చ యే దోషా జ్ఞానయోగే చ యే గుణాః ॥ ౨౪౦.౧౨॥

సాంఖ్యజ్ఞానే చ యే దోషాంస్తథైవ చ గుణాం తథా ।
షడ్గుణం చ నభో జ్ఞాత్వా తమశ్చ త్రిగుణం మహత్ ॥ ౨౪౦.౧౩॥

తమశ్చాప్యష్టగుణం జ్ఞాత్వా బుద్ధిం సప్తగుణాం తథా ।
షడ్గుణం చ నభో జ్ఞాత్వా తపశ్చ త్రిగుణం మహత్ ॥ ౨౪౦.౧౪॥

ద్విగుణం చ రజో జ్ఞాత్వా సత్త్వం చైకగుణం పునః ।
మార్గం విజ్ఞాయ తత్త్వేన ప్రలయప్రేక్షణేన తు ॥ ౨౪౦.౧౫॥

జ్ఞానవిజ్ఞానసమ్పన్నాః కారణైర్భావితాత్మభిః ।
ప్రాప్నువన్తి శుభం మోక్షం సూక్ష్మా ఇవ నభః పరమ్ ॥ ౨౪౦.౧౬॥

రూపేణ దృష్టిం సంయుక్తాం ఘ్రాణం గన్ధగుణేన చ ।
శబ్దగ్రాహ్యం తథా శ్రోత్రం జిహ్వాం రసగుణేన చ ॥ ౨౪౦.౧౭॥

త్వచం స్పర్శం తథా శక్యం వాయుం చైవ తదాశ్రితమ్ ।
మోహం తమసి సంయుక్తం లోభం మోహేషు సంశ్రితాః ॥ ౨౪౦.౧౮॥

విష్ణుం క్రాన్తే బలే శక్రం కోష్ఠే సక్తం తథాఽనలమ్ ।
అప్సు దేవీం సమాయుక్తామాపస్తేజసి సంశ్రితాః ॥ ౨౪౦.౧౯॥

తేజో వాయౌ తు సంయుక్తం వాయుం నభసి చాఽఽశ్రితమ్ ।
నభో మహతి సంయుక్తం తమో మహసి సంస్థితమ్ ॥ ౨౪౦.౨౦॥

రజః సత్త్వం తథా సక్తం సత్త్వం సక్తం తథాఽఽత్మని ।
సక్తమాత్మానమీశే చ దేవే నారాయణే తథా ॥ ౨౪౦.౨౧॥

దేవం మోక్షే చ సంయుక్తం తతో మోక్షం చ న క్వచిత్ ।
జ్ఞాత్వా సత్త్వగుణం దేహం వృతం షోడశభిర్గుణైః ॥ ౨౪౦.౨౨॥

స్వభావం భావనాం చైవ జ్ఞాత్వా దేహసమాశ్రితామ్ ।
మధ్యస్థమివ చాఽఽత్మానం పాపం యస్మిన్న విద్యత ॥ ౨౪౦.౨౩॥

ద్వితీయం కర్మ వై జ్ఞాత్వా విప్రేన్ద్రా విషయైషిణామ్ ।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థాంశ్చ సర్వానాత్మని సంశ్రితాన్ ॥ ౨౪౦.౨౪॥

దుర్లభత్వం చ మోక్షస్య విజ్ఞాయ శ్రుతిపూర్వకమ్ ।
ప్రాణాపానౌ సమానం చ వ్యానోదానౌ చ తత్త్వతః ॥ ౨౪౦.౨౫॥

ఆద్యం చైవానిలం జ్ఞాత్వా ప్రభవం చానిలం పునః ।
సప్తధా తాంస్తథా శేషాసప్తధా విధివత్పునః ॥ ౨౪౦.౨౬॥

ప్రజాపతీనృషీంశ్చైవ సర్గాంశ్చ సుబహూన్వరాన్ ।
సప్తర్షీశ్చ బహూఞ్జ్ఞాత్వా రాజర్షీంశ్చ పరంతపాన్ ॥ ౨౪౦.౨౭॥

సురర్షీన్మరుతశ్చాన్యాన్బ్రహ్మర్షీన్సూర్యసంనిభాన్ ।
ఐశ్వర్యాచ్చ్యవితాన్దృష్ట్వా కాలేన మహతా ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౨౮॥

మహతాం భూతసంఘానాం శ్రుత్వా నాశం చ భో ద్విజాః ।
గతిం వాచాం శుభాం జ్ఞాత్వా అర్చార్హాః పాపకర్మణామ్ ॥ ౨౪౦.౨౯॥

వైతరణ్యాం చ యద్దుఃఖం పతితానాం యమక్షయే ।
యోనిషు చ విచిత్రాసు సంచారానశుభాంస్తథా ॥ ౨౪౦.౩౦॥

జఠరే చాశుభే వాసం శోణితోదకభాజనే ।
శ్లేష్మమూత్రపురీషే చ తీవ్రగన్ధసమన్వితే ॥ ౨౪౦.౩౧॥

శుక్రశోణితసంఘాతే మజ్జాస్నాయుపరిగ్రహే ।
శిరశతసమాకీర్ణే నవద్వారే పురేఽథ వై ॥ ౨౪౦.౩౨॥

విజ్ఞాయ హితమాత్మానం యోగాంశ్చ వివిధాన్ద్విజాః ।
తామసానాం చ జన్తూనాం రమణీయానృతాత్మనామ్ ॥ ౨౪౦.౩౩॥

సాత్త్వికానాం చ జన్తూనాం కుత్సితం మునిసత్తమాః ।
గర్హితం మహాతామర్థే సాంఖ్యానాం విదితాత్మనామ్ ॥ ౨౪౦.౩౪॥

ఉపప్లవాంస్తథా ఘోరాఞ్శశినస్తేజసస్తథా ।
తారాణాం పతనం దృష్ట్వా నక్షత్రాణాం చ పర్యయమ్ ॥ ౨౪౦.౩౫॥

ద్వంద్వానాం విప్రయోగం చ విజ్ఞాయ కృపణం ద్విజాః ।
అన్యోన్యభక్షణం దృష్ట్వా భూతానామపి చాశుభమ్ ॥ ౨౪౦.౩౬॥

బాల్యే మోహం చ విజ్ఞాయ పక్షదేహస్య చాశుభమ్ ।
రాగం మోహం చ సమ్ప్రాప్తం క్వచిత్సత్త్వం సమాశ్రితమ్ ॥ ౨౪౦.౩౭॥

సహస్రేషు నరః కశ్చిన్మోక్షబుద్ధిం సమాశ్రితః ।
దుర్లభత్వం చ మోక్షస్య విజ్ఞానం శ్రుతిపూర్వకమ్ ॥ ౨౪౦.౩౮॥

బహుమానమలబ్ధేషు లబ్ధే మధ్యస్థతాం పునః ।
విషయాణాం చ దౌరాత్మ్యం విజ్ఞాయ చ పునర్ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౩౯॥

గతాసూనాం చ సత్త్వానాం దేహాన్భిత్త్వా తథా శుభాన్ ।
వాసం కులేషు జన్తూనాం మరణాయ ధృతాత్మనామ్ ॥ ౨౪౦.౪౦॥

సాత్త్వికానాం చ జన్తూనాం దుఃఖం విజ్ఞాయ భో ద్విజాః ।
బ్రహ్మఘ్నానాం గతిం జ్ఞాత్వా పతితానాం సుదారుణామ్ ॥ ౨౪౦.౪౧॥

సురాపానే చ సక్తానాం బ్రాహ్మణానాం దురాత్మనామ్ ।
గురుదారప్రసక్తానాం గతిం విజ్ఞాయ చాశుభామ్ ॥ ౨౪౦.౪౨॥

జననీషు చ వర్తన్తే యేన సమ్యగ్ద్విజోత్తమాః ।
సదేవకేషు లోకేషు యేన వర్తన్తి మానవాః ॥ ౨౪౦.౪౩॥

తేన జ్ఞానేన విజ్ఞాయ గతిం చాశుభకర్మణామ్ ।
తిర్యగ్యోనిగతానాం చ విజ్ఞాయ చ గతీః పృథక్ ॥ ౨౪౦.౪౪॥

వేదవాదాంస్తథా చిత్రానృతూనాం పర్యయాంస్తథా ।
క్షయం సంవత్సరాణాం చ మాసానాం చ క్షయం తథా ॥ ౨౪౦.౪౫॥

పక్షక్షయం తథా దృష్ట్వా దివసానాం చ సంక్షయమ్ ।
క్షయ సంవత్సరాణాం చ మాసానాం చ క్షయం తథా ॥ ౨౪౦.౪౬॥

వృద్ధిం దృష్ట్వా సముద్రాణాం క్షయం తేషాం తథా పునః ।
క్షయం ధనానాం దృష్ట్వా చ పునర్వృద్ధిం తథైవ చ ॥ ౨౪౦.౪౭॥

సంయోగానాం తథా దృష్ట్వా యుగానాం చ విశేషతః ।
దేహవైక్లవ్యతాం చైవ సమ్యగ్విజ్ఞాయ తత్త్వతః ॥ ౨౪౦.౪౮॥

ఆత్మదోషాంశ్చ విజ్ఞాయ సర్వానాత్మని సంస్థితాన్ ।
స్వదేహాదుత్థితాన్గన్ధాంస్తథా విజ్ఞాయ చాశుభామ్ ॥ ౨౪౦.౪౯॥

మునయ ఊచుః
కానుత్పాతభవాన్దోషాన్పశ్యతి బ్రహ్మవిత్తమ ।
ఏతం నః సంశయం కృత్స్నం వక్తుమర్హస్యశేషతః ॥ ౨౪౦.౫౦॥

వ్యాస ఉవాచ
పఞ్చ దోషాన్ద్విజా దేహే ప్రవదన్తి మనీషిణః ।

మార్గజ్ఞాః కాపిలాః సాంఖ్యాః శ్రృణుధ్వం మునిసత్తమాః ॥ ౨౪౦.౫౧॥

కామక్రోధౌ భయం నిద్రా పఞ్చమః శ్వాస ఉచ్యతే ।
ఏతే దోషాః శరీరేషు దృశ్యన్తే సర్వదేహినామ్ ॥ ౨౪౦.౫౨॥

ఛిన్దన్తి క్షమయా క్రోధం కామం సంకల్పవర్జనాత్ ।
సత్త్వసంసేవనాన్నిద్రామప్రమాదాద్భయం తథా ॥ ౨౪౦.౫౩॥

ఛిన్దన్తి పఞ్చమం శ్వాసమల్పాహారతయా ద్విజాః ।
గుణాన్గుణశతైర్జ్ఞాత్వా దోషాన్దోషశతైరపి ॥ ౨౪౦.౫౪॥

హేతూన్హేతుశతైశ్చిత్రైశ్చిత్రాన్విజ్ఞాయ తత్త్వతః ।
అపాం ఫేనోపమం లోకం విష్ణోర్మాయాశతైః కృతమ్ ॥ ౨౪౦.౫౫॥

చిత్రభిత్తిప్రతీకాశం నలసారమనర్థకమ్ ।
తమః సంభ్రమితం దృష్ట్వా వర్షబుద్బుదసంనిభమ్ ॥ ౨౪౦.౫౬॥

నాశప్రాయం సుఖాధానం నాశోత్తరమహాభయమ్ ।
రజస్తమసి సంమగ్నం పఙ్కే ద్విపమివావశమ్ ॥ ౨౪౦.౫౭॥

సాంఖ్యా విప్రా మహాప్రాజ్ఞాస్త్యక్త్వా స్నేహం ప్రజాకృతమ్ ।
జ్ఞానజ్ఞేయేన సాంఖ్యేన వ్యాపినా మహతా ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౫౮॥

రాజసానశుభాన్గన్ధాంస్తామసాంశ్చ తథావిధాన్ ।
పుణ్యాంశ్చ సాత్త్వికాన్గన్ధాన్స్పర్శజాన్దేహసంశ్రితాన్ ॥ ౨౪౦.౫౯॥

ఛిత్త్వాఽఽమజ్ఞానశస్త్రేణ తపోదణ్డేన సత్తమాః ।
తతో దుఃఖాదికం ఘోరం చిన్తాశోకమహాహ్రదమ్ ॥ ౨౪౦.౬౦॥

వ్యాధిమత్యుమహాఘోరం మహాభయమహోరగమ్ ।
తతః కూర్మం రజోమీనం ప్రజ్ఞయా సంతరన్త్యుత ॥ ౨౪౦.౬౧॥

స్నేహపఙ్కం జరాదుర్గం స్పర్శద్వీపం ద్విజోత్తమాః ।
కర్మాగాధం సత్యతీరం స్థితం వ్రతమనీషిణః ॥ ౨౪౦.౬౨॥

హర్షసంఘమహావేగం నానారససమాకులమ్ ।
నానాప్రీతిమహారత్నం దుఃఖజ్వరసమీరితమ్ ॥ ౨౪౦.౬౩॥

శోకతృష్ణామహావర్తం తీక్ష్ణవ్యాధిమహారుజమ్ ।
అస్థిసంఘాతసంఘట్టం శ్లేష్మయోగం ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౪౦.౬౪॥

దానముక్తాకరం ఘోరం శోణితోద్గారవిద్రుమమ్ ।
హసితోత్కృష్టనిర్ఘోషం నానాజ్ఞాసుదుష్కరమ్ ॥ ౨౪౦.౬౫॥

రోదనాశ్రుమలక్షారం సఙ్గయోగపరాయణమ్ ।
ప్రలబ్ధ్వా జన్మలోకో ఽయం పుత్రబాన్ధవపత్తనమ్ ॥ ౨౪౦.౬౬॥

అహింసాసత్యమర్యాదం ప్రాణయోగమయోర్మిలమ్ ।
వృన్దానుగామినం క్షీరం సర్వభూతపయోదధిమ్ ॥ ౨౪౦.౬౭॥

మోక్షదుర్లభవిషయం వాడవాసుఖసాగరమ్ ।
తరన్తి యతయః సిద్ధా జ్ఞానయోగేన చానఘాః ॥ ౨౪౦.౬౮॥

తీర్త్వా చ దుస్తరం జన్మ విశన్తి విమలం నభః ।
తతస్తాన్సుకృతీఞ్జాత్వా సూర్యో వహతిరశ్మిభిః ॥ ౨౪౦.౬౯॥

పద్మతన్తువదావిశ్య ప్రవహన్విషయాన్ద్విజాః ।
తత్ర తాన్ప్రవహో వాయుః ప్రతిగృహ్ణాతి చానఘాః ॥ ౨౪౦.౭౦॥

వీతరాగాన్యతీన్సిద్ధాన్వీర్యయుక్తాంస్తపోధనాన్ ।
సూక్ష్మః శీతః సుగన్ధశ్చ సుఖస్పర్శశ్చ భో ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౭౧॥

సప్తానాం మరుతాం శ్రేష్ఠో లోకాన్గచ్ఛతి యః శుభాన్ ।
స తాన్వహతి విప్రేన్ద్రా నభసః పరమాం గతిమ్ ॥ ౨౪౦.౭౨॥

నభో వహతి లోకేశాన్రజసః పరమాం గతిమ్ ।
రజో వహతి విప్రేన్ద్రాః సత్త్వస్య పరమాంగతిమ్ ॥ ౨౪౦.౭౩॥

సత్త్వం వహతి శుద్ధాత్మా పరం నారాయణం ప్రభుమ్ ।
ప్రభుర్వహతి శుద్ధాత్మా పరమాత్మానమాత్మనా ॥ ౨౪౦.౭౪॥

పరమాత్మానమాసాద్య తద్భూతా యతయోఽమలాః ।
అమృతత్వాయ కల్పన్తే న నివర్తన్తి చ ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౭౫॥

పరమా సా గతిర్విప్రా నిర్ద్వన్ద్వానాం మహాత్మనామ్ ।
సత్యార్జవరతానాం వై సర్వభూతదయావతామ్ ॥ ౨౪౦.౭౬॥

మునయ ఊచుః
స్థానముత్తమమాసాద్య భగవన్తం స్థిరవ్రతాః ।

ఆజన్మమరణం వా తే రమన్తే తత్ర వా న వా ॥ ౨౪౦.౭౭॥

యదత్ర తథ్యం తత్త్వం నో యథావద్వక్తుమర్హసి ।
త్వదృతే మానవం నాన్యం ప్రష్టుమర్హామ సత్తమ ॥ ౨౪౦.౭౮॥

మోక్షదోషో మహానేష ప్రాప్య సిద్ధిం గతానృషీన్ ।
యది తత్రైవ విజ్ఞానే వర్తన్తే యతయః పరే ॥ ౨౪౦.౭౯॥

ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం పశ్యామ పరమం ద్విజ ।
మగ్నస్య హి పరే జ్ఞానే కింతు దుఃఖాన్తరం భవేత్ ॥ ౨౪౦.౮౦॥

వ్యాస ఉవాచ
యథాన్యాయమం మునిశ్రేష్ఠాః ప్రశ్నః పృష్టశ్చ సంకటః ।
బుధానామపి సంమోహః ప్రశ్నేఽస్మిన్మునిసత్తమాః ॥ ౨౪౦.౮౧॥

అత్రాపి తత్త్వం పరమం శృణుధ్వం వచనం మమ ।
బుద్ధిశ్చ పరమా యత్ర కపిలానాం మహాత్మనామ్ ॥ ౨౪౦.౮౨॥

ఇన్ద్రియాణ్యపి బుధ్యన్తే స్వదేహం దేహినాం ద్విజాః ।
కరణాన్యాత్మనస్తాని సూక్ష్మం పశ్యన్తి తైస్తు సః ॥ ౨౪౦.౮౩॥

ఆత్మనా విప్రహీణాని కాష్ఠకుడ్యసమాని తు ।
వినశ్యన్తి న సందేహో వేలా ఇవ మహార్ణవే ॥ ౨౪౦.౮౪॥

ఇన్ద్రియైః సహ సుప్తస్య దేహినో ద్విజసత్తమాః ।
సూక్ష్మశ్చరతి సర్వత్ర నభసీవ సమీరణః ॥ ౨౪౦.౮౫॥

స పశ్యతి యథాన్యాయం స్మృత్వా స్పృశతి చానఘాః ।
బుధ్యమానో యథాపూర్వమఖిలేనేహ భో ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౮౬॥

ఇన్ద్రియాణి హ సర్వాణి స్వే స్వే స్థానే యథావిధి ।
అనీశత్వాత్ప్రలీయన్తే సర్పా విషహతా ఇవ ॥ ౨౪౦.౮౭॥

ఇన్ద్రియాణి హ సర్వాణి స్వస్థానేష్వేవ సర్వశః ।
ఆక్రమ్య గతయః సూక్ష్మాశ్చ(శ్చ)రత్యాత్మా న సంశయః ॥ ౨౪౦.౮౮॥

సత్త్వస్య చ గుణాన్కృత్స్నాన్రజసశ్చ గుణాన్పునః ।
గుణాంశ్చ తమసః సర్వాన్గుణాన్బుద్ధేశ్చ సత్తమాః ॥ ౨౪౦.౮౯॥

గుణాంశ్చ మనసశ్చాపి నభసశ్చ గుణాంస్తథా ।

గుణాన్వాయోశ్చ సర్వజ్ఞాః స్నేహజాంశ్చ గుణాన్పునః ॥ ౨౪౦.౯౦॥

అపాం గుణాస్తథా విప్రాః పార్థివాంశ్చ గుణానపి ।
సర్వానేవ గుణైర్వ్యాప్య క్షేత్రజ్ఞేషు ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౪౦.౯౧॥

ఆత్మా చరతి క్షేత్రజ్ఞః కర్మణా చ శుభాశుభే ।
శిష్యా ఇవమహాత్మానమిన్ద్రియాణి చ తం ద్విజాః ॥ ౨౪౦.౯౨॥

ప్రకృతిం చాప్యతిక్రమ్య సుద్ధం సూక్ష్మం పరాత్పరమ్ ।
నారాయణం మహాత్మానం నిర్వికారం పరాత్పరమ్ ॥ ౨౪౦.౯౩॥

విముక్తం సర్వపాపేభ్యః ప్రవిష్టం చ హ్యనామయమ్ ।
పరమాత్మానమగుణం నిర్వృతం తం చ సత్తమాః ॥ ౨౪౦.౯౪॥

శ్రేష్ఠం తత్ర మనో విప్రా ఇన్ద్రియాణి చ భోః ద్విజాః ।
ఆగచ్ఛన్తి యథాకాలం గురోః సందేశకారిణః ॥ ౨౪౦.౯౫॥

శక్యం వాఽల్పేన కాలేన శాన్తిం ప్రాప్తుం గుణాంస్తథా ।
ఏవముక్తేన విప్రేన్ద్రాః సాంఖ్య యోగేన మోక్షిణీమ్ ॥ ౨౪౦.౯౬॥

సాంఖ్యా విప్రా మహాప్రాజ్ఞా గచ్ఛన్తి పరమాం గతిమ్ ।
జ్ఞానేనానేన విప్రేన్ద్రాస్తుల్యం జ్ఞానం న విద్యతే ॥ ౨౪౦.౯౭॥

అత్ర వః సంశయో మా భూజ్జ్ఞానం సాంఖ్యం పరం మతమ్ ।
అక్షరం ధ్రువమేవోక్తం పూర్వం బ్రహ్మ సనాతనమ్ ॥ ౨౪౦.౯౮॥

అనాదిమధ్యనిధనం నిర్ద్వంద్వం కర్తృ శాశ్వతమ్ ।
కూటస్థం చైవ నిత్యం చ యద్వదన్తి శమాత్మకాః ॥ ౨౪౦.౯౯॥

యతః సర్వాః ప్రవర్తన్తే సర్గప్రలయవిక్రియాః ।
ఏవం శంసన్తి శాస్త్రేషు ప్రవక్తారో మహర్షయః ॥ ౨౪౦.౧౦౦॥

సర్వే విప్రాశ్చ వేదాశ్చ తథా సామవిదో జనాః ।
బ్రహ్మణ్యం పరమం దేవమనన్తం పరమాచ్యుతమ్ ॥ ౨౪౦.౧౦౧॥

ప్రర్థయన్తశ్చ తం విప్రా వదన్తి గుణబుద్ధయః ।
సమ్యగుక్తాస్తథా యోగాః సాంఖ్యాశ్చామితదర్శనాః ॥ ౨౪౦.౧౦౨॥

అమూర్తిస్తస్య విప్రేన్ద్రాః సాంఖ్యం మూర్తిరితి శ్రుతిః ।

అభిజ్ఞానాని తస్యాఽఽహుర్మహాన్తి మునిసత్తమాః ॥ ౨౪౦.౧౦౩॥

ద్వివిధాని హి భూతాని పృథివ్యాం ద్విజసత్తమాః ।
అగమ్యగమ్యసంజ్ఞాని గమ్యం తత్ర విశిష్యతే ॥ ౨౪౦.౧౦౪॥

జ్ఞానం మహద్ద్వై మహతశ్చ విప్రా, వేదేషు సాంఖ్యేషు తథైవ యోగే ।
యచ్చాపి దృష్టం విధివత్పురాణే, సాంఖ్యాగతం తన్నిఖిలం మునీన్ద్రాః ॥ ౨౪౦.౧౦౫॥

యచ్చేతిహాసేషు మహత్సు దృష్టం, యథార్థశాస్త్రేషు విశిష్టదృష్టమ్ ।
జ్ఞానం చ లోకే యదిహాస్తి కించిత్సాంఖ్యాగతం తచ్చ మహామునీన్ద్రాః ॥ ౨౪౦.౧౦౬॥

సమస్తదృష్టం పరమం బలం చ, జ్ఞానం చ మోక్షశ్చ యథావదుక్తమ్ ।
తపాంసి సూక్ష్మాణి చ యాని చైవ, సాంఖ్యం యథావద్విహితాని విప్రాః ॥ ౨౪౦.౧౦౭॥

విపర్యయం తస్య హితం సదైవ, గచ్ఛన్తి సాంఖ్యాః సతతం సుఖేన ।
తాంశ్చాపి సంధార్య తతః కృతార్థాః, పతన్తి విప్రాయతనేషు భూయః ॥ ౨౪౦.౧౦౮॥

హిత్వా చ దేహం ప్రవిశన్తి మోక్షం దివౌకసశ్చాపి చ యోగసాంఖ్యాః ।
అతోఽధికం తేఽభిరతా మహార్హే, సాఖ్యే ద్విజా భో ఇహ శిష్టజుష్టే ॥ ౨౪౦.౧౦౯॥

తేషాం తు తిర్యగ్గమనం హి దృష్టం, నాధో గతిః పాపకృతాం నివాసః ।
న వా ప్రధానా అపి తే ద్విజాతయో, యే జ్ఞానమేతన్మునయో న సక్తాః ॥ ౨౪౦.౧౧౦॥

సాంఖ్యం విశాలం పరమం పురాణం, మహార్ణవం విమలముదారకాన్తమ్ ।
కృత్స్నం హి సాంఖ్యా మునయో మహాత్మనారాయణే ధారయథాప్రమేయమ్ ॥ ౨౪౦.౧౧౧॥

ఏతన్మయోక్తం పరమం హి తత్త్వం, నారాయణాద్విశ్వమిదం పురాణమ్ ।
స సర్గకాలే చ కరోతి సర్గం, సంహారకాలే చ హరేత భూయః ॥ ౨౪౦.౧౧౨॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వ్యాసఋషిసంవాదే సాంఖ్యవిధినిరూపణం
నామైకోనచత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౪౦॥

అధ్యాయః ౨౪౧ (౧33)
వసిష్ఠకరాలజనకసంవాదే క్షరాక్షరవిచారనిరూపణమ్
మునయ ఊచుః
కిం తదక్షరమిత్యుక్తం యస్మాన్నాఽఽవర్తతే పునః ।
కింస్విత్తత్క్షరమిత్యుక్తం యస్మాదావర్తతే పునః ॥ ౨౪౧.౧॥

అక్షరాక్షరయోర్వ్యక్తిం పృచ్ఛామస్త్వాం మహామునే ।
ఉపలబ్ధుం మునిశ్రేష్ఠ తత్త్వేన మునిపుంగవ ॥ ౨౪౧.౨॥

త్వం హి జ్ఞానవిదాం శ్రేష్ఠః ప్రోచ్యసే వేదపారగైః ।
ఋషిభిశ్చ మహాభాగైర్యతిభిశ్చ మహాత్మభిః ॥ ౨౪౧.3॥

తదేతచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామస్త్వత్తః సర్వం మహామతే ।
న తృప్తిమధిగచ్ఛామః శృణ్వన్తోఽమృతముత్తమమ్ ॥ ౨౪౧.౪॥

వ్యాస ఉవాచ
అత్ర వో వర్ణయిష్యామి ఇతిహాసం పురాతనమ్ ।
వసిష్ఠస్య చ సంవాదం కరాలజనకస్య చ ॥ ౨౪౧.౫॥

వసిష్ఠం శ్రేష్ఠమాసీనమృషీణాం భాస్కరద్యుతిమ్ ।
పప్రచ్ఛ జనకో రాజా జ్ఞానం నైఃశ్రేయసం పరమ్ ॥ ౨౪౧.౬॥

పరమాత్మని కుశలమధ్యాత్మగతినిశ్చయమ్ ।
మైత్రావరుణిమాసీనమభివాద్య కృతాఞ్జలిః ॥ ౨౪౧.౭॥

స్వచ్ఛన్దం సుకృతం చైవ మధురం చాప్యనుల్బణమ్ ।
పప్రచ్ఛర్షివరం రాజా కరాలజనకః పురా ॥ ౨౪౧.౮॥

కరాలజనక ఉవాచ
భగవఞ్శ్రోతుమిచ్ఛామి పరం బ్రహ్మ సనాతనమ్ ।
యస్మిన్న పునరావృత్తిం ప్రాప్నువన్తి మనీషిణః ॥ ౨౪౧.౯॥

యచ్చ తత్క్షరమిత్యుక్తం యత్రేదం క్షరతే జగత్ ।
యచ్చాక్షరమితి ప్రోక్తం శివం క్షేమమనామయమ్ ॥ ౨౪౧.౧౦॥

వసిష్ఠ ఉవాచ
శ్రూయతాం పృథివీపాల క్షరతీదం యథా జగత్ ।

యత్ర క్షరతి పూర్వేణ యావత్కాలేన చాప్యథ ॥ ౨౪౧.౧౧॥

యుగం ద్వాదశసాహస్రం కల్పం విద్ధి చతుర్యుగమ్ ।
దశకల్పశతావర్తమహస్తద్బ్రాహ్మముచ్యతే ॥ ౨౪౧.౧౨॥

రాత్రిశ్చైతావతీ రాజన్యస్యాన్తే ప్రతిబుధ్యతే ।
సృజత్యనన్తకర్మాణి మహాన్తం భూతమగ్రజమ్ ॥ ౨౪౧.౧౩॥

మూర్తిమన్తమమూర్తాత్మా విశ్వం శంభుః స్వయంభువః ।
యత్రోత్పత్తిం ప్రవక్ష్యామి మూలతో నృపసత్తమ ॥ ౨౪౧.౧౪॥

అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిరీశానం జ్యోతిరవ్యయమ్ ।
సర్వతఃపాణిపాదాన్తం సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్ ॥ ౨౪౧.౧౫॥

సర్వతఃశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి ।
హిరణ్యగర్భో భగవానేష బుద్ధిరితి స్మృతిః ॥ ౨౪౧.౧౬॥

మహానితి చ యోగేషు విరిఞ్చిరితి చాప్యథ ।
సాంఖ్యే చ పఠ్యతే శాస్త్రే నామభిర్బహుధాత్మకః ॥ ౨౪౧.౧౭॥

విచిత్రరూపో విశ్వాత్మా ఏకాక్షర ఇతి శ్రుతః ।
ధృతమేకాత్మకం యేన కృత్స్నం త్రైలోక్యమాత్మనా ॥ ౨౪౧.౧౮॥

తథైవ బహురూపత్వాద్విశ్వరూప ఇతి శ్రుతః ।
ఏష వై విక్రియాపన్నః సృజత్యాత్మానమాత్మనా ॥ ౨౪౧.౧౯॥

ప్రధానం తస్య సంయోగాదుత్పన్నం సుమహత్పురమ్ ।
అహంకారం మహాతేజాః ప్రజాపతినమస్కృతమ్ ॥ ౨౪౧.౨౦॥

అవ్యక్తాద్వ్యక్తిమాపన్నం విద్యాసర్గం వదన్తి తమ్ ।
మహాన్తం చాప్యహంకారమవిద్యాసర్గ ఏవ చ ॥ ౨౪౧.౨౧॥

అచరశ్చ చరశ్చైవ సముత్పన్నౌ తథైకతః ।
విద్యాఽవిద్యేతి విఖ్యాతే శ్రుతిశాస్త్రానుచిన్తకైః ॥ ౨౪౧.౨౨॥

భూతసర్గమహంకారత్తృతీయం విద్ధి పార్థివ ।
అహంకారేషు నృపతే చతుర్థం విద్ధి వైకృతమ్ ॥ ౨౪౧.౨౩॥

వాయుర్జ్యోతిరథాఽఽకాశమాపోఽథ పృథివీ తథా ।
శబ్దస్పర్శౌ చ రూపం చ రసో గన్ధస్తథైవ చ ॥ ౨౪౧.౨౪॥

ఏవం యుగపదుత్పన్నం దశవర్గమసంశయమ్ ।
పఞ్చమం విద్ధి రాజేన్ద్ర భౌతికం సర్గమర్థకృత్ ॥ ౨౪౧.౨౫॥

శ్రోత్రం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా ఘ్రాణమేవ చ పఞ్చమమ్ ।
వాఘస్తౌ చైవ పాదౌ చ పాయుర్మేఢ్రం తథైవ చ ॥ ౨౪౧.౨౬॥

బుద్ధీన్ద్రియాణి చైతాని తథా కర్మేన్ద్రియాణి చ ।
సంభూతానీహ యుగపన్మనసా సహ పార్థివ ॥ ౨౪౧.౨౭॥

ఏషా తత్త్వచతుర్వింశా సర్వాఽఽకృతిః ప్రవర్తతే ।
యాం జ్ఞాత్వా నాభిశోచన్తి బ్రాహ్మణాస్తత్త్వదర్శినః ॥ ౨౪౧.౨౮॥

ఏవమేతత్సముత్పన్నం త్రైలోక్యమిదముత్తమమ్ ।
వేదితవ్యం నరశ్రేష్ఠ సదైవ నరకార్ణవే ॥ ౨౪౧.౨౯॥

సయక్షభూతగన్ధర్వే సకింనరమహోరగే ।
సచారణపిశాచే వై సదేవర్షినిశాచరే ॥ ౨౪౧.౩౦॥

సదంశకీటమశకే సపూతికృమిమూషకే ।
శుని శ్వపాకే చైణేయే సచాణ్డాలే సపుల్కసే ॥ ౨౪౧.౩౧॥

హస్త్యశ్వఖరశార్దూలే సవృకే గవి చైవ హ ।
యా చ మూర్తిశ్చ యత్కించిత్సర్వత్రైతన్నిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౧.౩౨॥

జలే భువి తథాఽఽకాశే నాన్యత్రేతి వినిశ్చయః ।
స్థానం దేహవతామాసీదిత్యేవమనుశుశ్రుమ ॥ ౨౪౧.౩౩॥

కృత్స్నమేతావతస్తాత క్షరతే వ్యక్తసంజ్ఞకః ।
అహన్యహని భూతాత్మా యచ్చాక్షర ఇతి స్మృతమ్ ॥ ౨౪౧.౩౪॥

తతస్తత్క్షరమిత్యుక్తం క్షరతీదం యథా జగత్ ।
జగన్మోహాత్మకం చాఽఽహురవ్యక్తాద్వ్యక్తసంజ్ఞకమ్ ॥ ౨౪౧.౩౫॥

మహాంశ్చైవాక్షరో నిత్యమేతత్క్షరవివర్జనమ్ ।
కథితం తే మహారాజ యస్మాన్నాఽఽవర్తతే పునః ॥ ౨౪౧.౩౬॥

పఞ్చవింశతికోఽమూర్తః స నిత్యస్తత్త్వసంజ్ఞకః ।
సత్త్వసంశ్రయణాత్తత్త్వం సత్త్వమాహుర్మనీషిణః ॥ ౨౪౧.౩౭॥

యదమూర్తిః సృజద్వ్యక్తం తన్మూర్తిమధితిష్ఠతి ।
చతుర్వింశతిమో వ్యక్తో హ్యమూర్తిః పఞ్చవింశకః ॥ ౨౪౧.౩౮॥

స ఏవ హృది సర్వాసు మూర్తిష్వాతిష్ఠతాఽఽత్మవాన్ ।
చేతయంశ్చేతనీం నిత్యం సర్వమూర్తిరమూర్తిమాన్ ॥ ౨౪౧.౩౯॥

సర్గప్రలయధర్మేణ స సర్గప్రలయాత్మకః ।
గోచరే వర్తతే నిత్యం నిర్గుణో గుణసంజ్ఞితః ॥ ౨౪౧.౪౦॥

ఏవమేష మహాత్మా చ సర్గప్రలయకోటిశః ।
వికుర్వాణః ప్రకృతిమాన్నాభిమన్యేత బుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౧.౪౧॥

తమఃసత్త్వరజోయుక్తస్తాసు తాస్విహ యోనిషు ।
లీయతే ప్రతిబుద్ధత్వాదబుద్ధజనసేవనాత్ ॥ ౨౪౧.౪౨॥

సహవాసనివాసత్వాద్బాలోఽహమితి మన్యతే ।
యోఽహం న సోఽహమిత్యుక్తే గుణానేవానువర్తతే ॥ ౨౪౧.౪౩॥

తమసా తామసాన్భావన్వివిధాన్ప్రతిపద్యతే ।
రజసా రాజసాంశ్చైవ సాత్త్వికాన్సత్త్వసంశ్రయాత్ ॥ ౨౪౧.౪౪॥

శుక్లలోహితకృష్ణాని రూపాణ్యేతాని త్రీణి తు ।
సర్వాణ్యేతాని రూపాణి జానీహి ప్రాకృతాని తు ॥ ౨౪౧.౪౫ ।
తామసా నిరయం యాన్తి రాజసా మానుషానథ ।
సాత్త్వికా దేవలోకాయ గచ్ఛన్తి సుఖభాగినః ॥ ౨౪౧.౪౬॥

నిష్కేవలేన పాపేన తిర్యగ్యోనిమవాప్నుయాత్ ।
పుణ్యపాపేషు మానుష్యం పుణ్యమాత్రేణ దేవతాః ॥ ౨౪౧.౪౭॥

ఏవమవ్యక్తవిషయం మోక్షమాహుర్మనీషిణః ।
పఞ్చవింశతిమో యోఽయం జ్ఞానాదేవ ప్రవర్తతే ॥ ౨౪౧.౪౮॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వసిష్ఠకరాలజనకసంవాదే
క్షరాక్షరవిచారనిరూపణం నామ ఏకచత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః॥

౨౪౧ ॥

అధ్యాయః ౨౪౨ (౧౩౪)

వశిష్ఠకరాలజనకసంవాదవర్ణనమ్
వసిష్ఠ ఉవాచ
ఏవమప్రతిబుద్ధత్వాదబుద్ధమనువర్తతే ।
దేహాద్దేహసహస్రాణి తథా చ న స భిద్యతే ॥ ౨౪౨.౧॥

తిర్యగ్యోనిసహస్రేషు కదాచిద్దేవతాస్వపి ।
ఉత్పద్యతి తపోయోగాద్గుణైః సహ గుణక్షయాత్ ॥ ౨౪౨.౨॥

మనుష్యత్వాద్దివం యాతి దేవో మానుష్యమేతి చ ।
మానుష్యాన్నిరయస్థానమాలయం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౪౨.౩॥

కోషకారో యథాఽఽత్మానం కీటః సమభిరున్ధతి ।
సూత్రతన్తుగుణైర్నిత్యం తథాఽయమగుణో గుణైః ॥ ౨౪౨.౪॥

ద్వంద్వమేతి చ నిర్ద్వంద్వస్తాసు తాస్విహ యోనిషు ।
శీర్షరోగేఽక్షిరోగే చ దన్తశూలే గలగ్రహే ॥ ౨౪౨.౫॥

జలోదరేఽతిసారే చ గణ్డమాలవిచర్చికే ।
శ్విత్రకుష్ఠేఽగ్నిదగ్ధే చ సిధ్మాపస్మారయోరపి ॥ ౨౪౨.౬॥

యాని చాన్యాని ద్వంద్వాని ప్రాకృతాని శరీరిణామ్ ।
ఉత్పద్యన్తే విచిత్రాణి తాన్యేవాఽఽత్మాఽభిమన్యతే ॥ ౨౪౨.౭॥

అభిమానాతిమానానాం తథైవ సుకృతాన్యపి ।
ఏకవాసాశ్చతుర్వాసాః శాయీ నిత్యమధస్తథా ॥ ౨౪౨.౮॥

మణ్డూకశాయీ చ తథా వీరాసనగతస్తథా ।
వీరమాసనమాకాశే తథా శయనమేవ చ ॥ ౨౪౨.౯॥

ఇష్టకాప్రస్తరే చైవ చక్రకప్రస్తరే తథా ।
భస్మప్రస్తరశాయీ చ భూమిశయ్యానులేపనః ॥ ౨౪౨.౧౦॥

వీరస్థానామ్బుపాకే చ శయనం ఫలకేషు చ ।
వివిధాసు చ శయ్యాసు ఫలగృహ్యాన్వితాసు చ ॥ ౨౪౨.౧౧॥

ఉద్యానే ఖలలాగ్నే తు క్షౌమకృష్ణాజినాన్వితః ।
మణివాలపరీధానో వ్యాఘ్రచర్మపరిచ్ఛదః ॥ ౨౪౨.౧౨॥

సింహచర్మపరీధానః పట్టవాసాస్తథైవ చ ।

ఫలకం(?)పరిధానశ్చ తథా కటకవస్త్రధృక్ ॥ ౨౪౨.౧౩॥

కట్యైకవసనశ్చైవ చీరవాసాస్తథైవ చ ।
వస్త్రాణి చాన్యాని బహూన్యభిమత్య య బుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౨.౧౪॥

భోజనాని విచిత్రాణి రత్నాని వివిధాని చ ।
ఏకరాత్రాన్తరాశిత్వమేకకాలిభోజనమ్ ॥ ౨౪౨.౧౫॥

చతుర్థాష్టమకాలం చ షష్ఠకాలికమేవ చ ।
షడ్రాత్రభోజనశ్చైవ తథా చాష్టాహభోజనః ॥ ౨౪౨.౧౬॥

మాసోపవాసీ మూలాశీ ఫలాహారస్తథైవ చ ।
వాయుభక్షశ్చ పిణ్యాకదధిగోమయభోజనః ॥ ౨౪౨.౧౭॥

గోమూత్రభోజనశ్చైవ కాశపుష్పాశనస్తథా ।
శైవాలభోజనశ్చైవ తథా చాన్యేన వర్తయన్ ॥ ౨౪౨.౧౮॥

వర్తయఞ్శీర్ణపర్ణైశ్చ ప్రకీర్ణఫలభోజనః ।
వివిధాని చ కృచ్ఛ్రాణి సేవతే సిద్ధికాఙ్క్షయా ॥ ౨౪౨.౧౯॥

చాన్ద్రాయణాని విధివల్లిఙ్గాని వివిధాని చ ।
చాతురాశ్రమ్యయుక్తాని ధర్మాధర్మాశ్రయాణ్యపి ॥ ౨౪౨.౨౦॥

ఉపాశ్రయానప్యపరాన్పాఖణ్డాన్వివిధానపి ।
వివిక్తాశ్చ శిలాఛాయాస్తథా ప్రస్రవణాని చ ॥ ౨౪౨.౨౧॥

పులినాని వివిక్తాని వివిధాని తపాంసి చ ।
యజ్ఞాంశ్చ వివిధాకారాన్విద్యాశ్చ వివిధాస్తథా ॥ ౨౪౨.౨౨॥

నియమాన్వివిధాంశ్చాపి వివిధాని తపాంసి చ ।
యజ్ఞాంశ్చ వివిధాకారాన్విద్యాశ్చ వివిధాస్తథా ॥ ౨౪౨.౨౩॥

వణిక్పథం ద్విజక్షత్రవైశ్యశూద్రాంస్తథైవ చ ।
దానాం చ వివిధాకారం దీనాన్ధకృపణాదిషు ॥ ౨౪౨.౨౪॥

అభిమన్యేత సంధాతుం తథైవ వివిధాన్గుణాన్ ।
సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ ధర్మార్థౌ కామ ఏవ చ ॥ ౨౪౨.౨౫॥

యజనాధ్యయనే దానం తథైవాఽఽహుః ప్రతిగ్రహమ్ ।
యాజనాధ్యాపనే చైవ తథాఽన్యదపి కించన ॥ ౨౪౨.౨౬॥

యజనాధ్యయనే దానం తథైవాఽఽహుః ప్రతిగ్రహమ్ ।
యాజనాధ్యాపనే చైవ తథాఽన్యదపి కించన ॥ ౨౪౨.౨౭॥

జన్మమృత్యువిధానేన తథా విశసనేన చ ।
శుభాశుభమయం సర్వమేతదాహుః సనాతనమ్ ॥ ౨౪౨.౨౮॥

ప్రకృతిః కురుతే దేవీ భయం ప్రలయమేవ చ ।
దివసాన్తే గుణానేతానతీత్యైకోఽవతిష్ఠతే ॥ ౨౪౨.౨౯॥

రశ్మిజాలమివాఽఽదిత్యస్తత్కాలం సంనియచ్ఛతి ।
ఏవమేవైష తత్సర్వం క్రీడార్థమభిమన్యతే ॥ ౨౪౨.౩౦॥

ఆత్మరూపగుణానేతాన్వివిధాన్హృదయప్రియాన్ ।
ఏవమేతాం ప్రకుర్వాణః సర్గప్రలయధర్మిణీమ్ ॥ ౨౪౨.౩౧॥

క్రియాం క్రియాపథే రక్తస్త్రిగుణస్త్రిగుణాధిపః ।
క్రియాక్రియాపతోపేతస్తథా తదితి మన్యతే ॥ ౨౪౨.౩౨॥

ప్రకృత్యా సర్వమేవేదం జగదన్ధీకృతం విభో ।
రజసా తమసా చైవ వ్యాప్తం సర్వమనేకధా ॥ ౨౪౨.౩౩॥

ఏవం ద్వంద్వాన్యతీతాని మమ వర్తన్తి నిత్యశః ।
మత్త ఏతాని జాయన్తే ప్రలయే యాన్తి మామపి ॥ ౨౪౨.౩౪॥

నిస్తర్తవ్యాణ్థైతాని సర్వాణీతి నరాధిప ।
మన్యతే పక్షబుద్ధత్వాత్తథైవ సుకృతాన్యపి ॥ ౨౪౨.౩౫॥

భోక్తవ్యాని మమైతాని వేవలోకగతేన వై ।
ఇహైవ చైనం భోక్ష్యామి శుభాసుభఫలోదయమ్ ॥ ౨౪౨.౩౬॥

సుఖమేవం తు కర్తవ్యం సకృత్కృత్వా సుఖం మమ॥

యావదేవ తు మే సౌఖ్యం జాత్యాం జాత్యాం భవిష్యతి ॥ ౨౪౨.౩౭॥

భవిష్యతి న మే దుఃఖం కృతేనేహాప్యనన్తకమ్ ।
సుఖదుఃఖం హి మానుష్యం నిరయే చాపి మజ్జనమ్ ॥ ౨౪౨.౩౮॥

నిరయాచ్చాపి మానుష్యం కాలేనైష్యామ్యహం పునః ।
మనుష్యత్వాచ్చ దేవత్వం దేవత్వాత్పౌరుషం పునః ॥ ౨౪౨.౩౯॥

మనుష్యత్వాచ్చ నిరయం పర్యాయేణోపగచ్ఛతి ।
ఏష ఏవం ద్విజాతీనామాత్మా వై స గుణైర్వృతః ॥ ౨౪౨.౪౦॥

తేన దేవమనుష్యేషు నిరయం చోపపద్యతే ।
మమత్వేనాఽఽవృతో నిత్యం తత్రైవ పరివర్తతే ॥ ౨౪౨.౪౧॥

సర్గకోటిసహస్రాణి మరణాన్తాసు మూర్తిషు ।
య ఏవం కురుతే కర్మ శుభాశుభఫలాత్మకమ్ ॥ ౨౪౨.౪౨॥

స ఏవ ఫలమాప్నోతి త్రిషు లోకేషు మూర్తిమాన్ ।
ప్రకృతిః కురుతే కర్మశుభశుభఫలాత్మకమ్ ॥ ౨౪౨.౪౩॥

ప్రకృతిశ్వ తథాఽఽనోతి త్రిషు లోకేషు కామగా ।
తిర్యగ్యోనిమనుష్యత్వలే దేవలోకే తథైవ చ ॥ ౨౪౨.౪౪॥

త్రీణి స్థానాని చైతాని జానీయాత్ప్రాకృతాని హ ।
అలిఙ్గప్రకృతిత్వాచ్చ లిఙ్గైరప్యనుమీయతే ॥ ౨౪౨.౪౫॥

తథైవ పౌరుషం లిఙ్గమనుమానాద్ధి మన్యతే ।
స లిఙ్గాన్తరమాసాద్య ప్రాకృతం లిఙ్గమవ్రణమ్ ॥ ౨౪౨.౪౬॥

వ్రణద్వారాణ్యధిష్ఠాయ కర్మాణ్యాత్మని మన్యతే ।
శ్రోత్రాదీని తు సర్వాణి పఞ్చ కర్మేన్ద్రియాణ్యథ ॥ ౨౪౨.౪౭॥

రాగాదీని ప్రవర్తన్తే గుణేష్విహ గుణైః సహ ।
అహమేతాని వై కుర్వన్మమైతానీన్ద్రియాణిహ ॥ ౨౪౨.౪౮॥

నిరిన్ద్రియో హి మన్యేత వ్రణవానస్మి నిర్వ్రణః ।
అలిఙ్గో లిఙ్గమాత్మానమకాలం కాలమాత్మనః ॥ ౨౪౨.౪౯॥

అసత్త్వం సత్త్వమాత్మానమమృతం మృతమాత్మనః ।
అమృత్యుం మృత్యుమాత్మాత్మానమభవం భవమాత్మనః ॥ ౨౪౨.౫౦॥

అక్షేత్రం క్షేత్రమాత్మానమసఙ్గం సఙ్గమాత్మనః ।
అతత్త్వం తత్త్వమాత్మానమభవం భవమాత్మనః ॥ ౨౪౨.౫౧॥

అక్షరం క్షరమాత్మానమబుద్ధత్వాద్ధి మన్యతే ।
ఏవమప్రతిబుద్ధత్వాదబుద్ధజనసేవనాత్ ॥ ౨౪౨.౫౨॥

సర్గకోటిసహస్రాణి పతనాన్తాని గచ్ఛతి ।
జన్మాన్తరసహస్రాణి మరణాన్తాని గచ్ఛతి ॥ ౨౪౨.౫౩॥

తిర్యగ్యోనిమనుష్యత్వే దేవలోకే తథైవ చ ।
చన్ద్రమా ఇవ కోశానాం పునస్తత్ర సహస్రశః ॥ ౨౪౨.౫౪॥

నీయతేఽప్రతిబుద్ధత్వాదేవమేవ కుబుద్ధిమాన్ ।
కలా పఞ్చదశీ యోనిస్తద్ధామ ఇతి పఠ్యతే ॥ ౨౪౨.౫౫॥

నిత్యమేవ విజానీహి సోమం వై షోడశాంశకైః ।
కలయా జాయతేఽజస్రం పునః పునరబుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౨.౫౬॥

ధీమాంశ్చాయం న భవతి నృప ఏవం హి జాయతే ।
షోడశీ తు కలా సూక్ష్మా స సోమ ఉపధార్యతామ్ ॥ ౨౪౨.౫౭॥

న తూపయుజ్యతే దేవైర్దేవానపి యునక్తి సః ।
మమత్వం క్షపయిత్వా తు జాయతే నృపసత్తమ॥

ప్రకృతేస్త్రిగుణాయాస్తు స ఏవ త్రిగుణో భవేత్ ॥ ౨౪౨.౫౮॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వసిష్ఠకరాలజనకసంవాదే
ద్విచత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౪౨॥

రహ్మపురాణమ్

అధ్యాయః ౨౪౩ (౧౩౫)

వశిష్ఠం ప్రతి మోక్షధర్మవిషయకో జనకప్రశ్నః

జనక ఉవాచ

అక్షరక్షరయోరేష ద్వయోః సంబన్ధ ఇష్యతే ।
స్త్రీపుంసయోర్వా సమ్బన్ధ స వై పురుష ఉచ్యతే ॥ ౨౪౩.౧॥

ఋతే తు పురుషం నేహ స్త్రీ గర్భాన్ధారయత్యుత ।
ఋతే స్త్రియం న పురుషో రూపం నిర్వర్తతే తథా ॥ ౨౪౩.౨॥

అన్యోన్యస్యాభిసంబన్ధానయోన్యగుణసంశ్రయాత్ ।
రూపం నిర్వర్తయేదేతదేవం సర్వాసు యోనిషు ॥ ౨౪౩.౩॥

రత్యర్థమతిసంయోగాదన్యోన్యగుమసంశ్రయాత్ ।

ఋతౌ నిర్వర్తతే రూపం తద్వక్ష్యామి నిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౩.౪॥

యే గుణాః పురుషస్యేహ యే చ మాతుర్గుణాస్తథా ।
అస్థి స్నాయు చ మజ్జా చ జానీమః పితృతో ద్విజ ॥ ౨౪౩.౫॥

త్వఙ్మాంసశోణితం చేతి మాతృజాన్యనుశుశ్రుమ ।
ఏవమేతద్ద్విజశ్రేష్ఠ వేదశాస్త్రేషు పఠ్యతే ॥ ౨౪౩.౬॥

ప్రమాణం యచ్చ వేదోక్తం శాస్త్రోక్తం యచ్చ పఠ్యతే ।
వేదశాస్త్రప్రమాణం చ ప్రమాణం తత్సనాతనమ్ ॥ ౨౪౩.౭॥

ఏవమేవాభిసమ్బద్ధౌ నిత్యం ప్రకృతిపూరుషౌ ।
యచ్చాపి భగవంస్తస్మాన్మోక్షధర్మో న విద్యతే ॥ ౨౪౩.౮॥

అథవాఽనన్తరకృతం కించిదేవ నిదర్శనమ్ ।
తన్మమాఽఽచక్ష్వ తత్త్వేన ప్రత్యక్షో హ్యాసి సర్వదా ॥ ౨౪౩.౯॥

మోక్షకామా వయం చాపి కాఙ్క్షామో యదనామయమ్ ।
అజేయమజరం నిత్యమతీన్ద్రియమనీశ్వరమ్ ॥ ౨౪౩.౧౦॥

వసిష్ఠ ఉవాచ
యదేతదుక్తం భవతా వేదశాస్త్రనిదర్శనమ్ ।
ఏవమేతద్యథా వక్ష్యే తత్త్వగ్రాహీ యథా భవాన్ ॥ ౨౪౩.౧౧॥

ధార్యతే హి త్వయా గ్రన్థ ఉభయోర్వేదశాస్త్రయోః ।
న చ గ్రన్థస్య తత్త్వజ్ఞో యథాతత్త్వం నరేశ్వర ॥ ౨౪౩.౧౨॥

యో హి వేదే చ శాస్త్రే చ గ్రాన్థధారణతత్పరః ।
న చ గ్రన్థార్థతత్త్వజ్ఞస్తస్య తద్ధారణం వృథా ॥ ౨౪౩.౧౩॥

భారం స వహతే తస్య గ్రన్థస్యార్థం న వేత్తి యః ।
యస్తు గ్రన్థార్థతత్త్వజ్ఞో నాస్య గ్రన్థాగమో వృథా ॥ ౨౪౩.౧౪॥

గ్రన్థస్యార్థం స పృష్టస్తు మాదృశో వక్తుమర్హతి ।
యథాతత్త్వాభిగమనాదర్థం తస్య స విన్దతి ॥ ౨౪౩.౧౫॥

న యః సముత్సుకః కశ్చిద్గ్రన్థార్థం స్థూలబుద్ధిమాన్ ।
స కథం మన్దవిజ్ఞానో గ్రన్థం వక్ష్యతి నిర్ణయాత్ ॥ ౨౪౩.౧౬॥

అజ్ఞాత్వా గ్రన్థతత్త్వాని వాదం యః కురుతే నరః ।
లోభాద్వాఽప్యథవా దమ్భాత్స పాపీ నరకం వ్రజేత్ ॥ ౨౪౩.౧౭॥

నిర్ణయం చాపి చ్ఛిద్రాత్మా న తద్వక్ష్యతి తత్త్వతః ।
సోఽపీహాస్యార్థతత్త్వజ్ఞో యస్మాన్నైవాఽఽత్మవానపి ॥ ౨౪౩.౧౮॥

తస్మాత్త్వం శృణు రాజేన్ద్ర యథైతదనుదృశ్యతే ।
యథా తత్త్వేన సాంఖ్యేషు యోగేషు చ మహాత్మసు ॥ ౨౪౩.౧౯॥

యదేవ యోగాః పశ్యన్తి సాంఖ్యం తదనుగమ్యతే ।
ఏకం సాంఖ్యాం చ యోగం చ యః యపశ్యతి స బుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౩.౨౦॥

త్వఙ్మాంసం రుధిరం మేదః పిత్తం మజ్జాఽస్థి స్నాయు చ ।
ఏతదైన్ద్రియకం తాత యద్భవానిత్థమాత్థ మామ్ ॥ ౨౪౩.౨౧॥

ద్రవ్యాద్ద్రవ్యస్య నిర్వృత్తిరిన్ద్రియాదిన్ద్రియం తథా ।
దేహాద్దేహమవాప్నోతి బీజాద్బీజం తథైవ చ ॥ ౨౪౩.౨౨॥

నిరిన్ద్రియస్య బీజస్య నిర్ద్రవ్యస్యాపి దేహినః ।
కథం గుణా భవిష్యన్తి నిర్గుణత్వాన్మహాత్మనః ॥ ౨౪౩.౨౩॥

గుణా గుణేషు జాయన్తే తత్రైవ విరమన్తి చ ।
ఏవం గుణాః ప్రకృతిజా జాయన్తే న చ యాన్తి చ ॥ ౨౪౩.౨౪॥

త్వఙ్మాంసం రుధిరం మేదః పిత్తం మజ్జాఽస్తి స్నాయు చ ।
అష్టౌ తాన్యథ శుక్రేణ జానీహి ప్రాకృతేన వై ॥ ౨౪౩.౨౫॥

పుమాంశ్చైవాపుమాంస్చైవ స్త్రీలిఙ్గం ప్రాకృతం స్మృతమ్ ।
వాయురేష పుమాంశ్చైవ రస ఇత్యభిధీయతే ॥ ౨౪౩.౨౬॥

అలిఙ్గా ప్రకృతిర్లిఙ్గైరుపలభ్యతి సాఽఽత్మజైః ।
యథా పుష్పఫలైర్నిత్యం మూర్తం చామూర్తయస్తథా ॥ ౨౪౩.౨౭॥

ఏవమప్యనుమానేన స లిఙ్గముపలభ్యతే ।
పఞ్చవింశతికస్తాత లిఙ్గేషు నియతాత్మకః ॥ ౨౪౩.౨౮॥

అనాదినిధనోఽనన్తః సర్వదర్శనకేవలః ।
కేవలం త్వభిమానిత్వాద్గుణేషు గుణ ఉచ్యతే ॥ ౨౪౩.౨౯॥

గుణా గుణవతః సన్తి నిర్గుణస్య కుతో గుణాః ।

తస్మాదేవం విజానన్తి యే జనా గుణదర్శినః ॥ ౨౪౩.౩౦॥

యదా త్వేష గుణానేతాన్ప్రాకృతానభిమన్యతే ।
తదా స గుణవానేవ గుణభేదాన్ప్రపశ్యతి ॥ ౨౪౩.౩౧॥

యత్తద్బుద్ధేః పరం ప్రాహుః సాంఖ్యయోగం చ సర్వశః ।
బుధ్యమానం మహాప్రాజ్ఞాః ప్రబుద్ధపరివర్జనాత్ ॥ ౨౪౩.౩౨॥

అప్రబుద్ధం యథా వ్యక్తం స్వగుణైః ప్రాహురీశ్వరమ్ ।
నిర్గుణం చేశ్వరం నిత్యమధిష్ఠాతారమేవ చ ॥ ౨౪౩.౩౩॥

ప్రకృతేశ్చ గుణానాం చ పఞ్చవింశతికం బుధాః ।
సాంఖ్యయోగే చ కుశలా బుధ్యన్తే పరమైషిణః ॥ ౨౪౩.౩౪॥

యదా ప్రబుద్ధమవ్యక్తమవస్థాత(ప)ననీ(భీ)రవః ।
బుధ్యమానం న బుధ్యన్తేఽవగచ్ఛన్తి సమం తదా ॥ ౨౪౩.౩౫॥

ఏతన్నిదర్శనం సమ్యఙ్న సమ్యగనుదర్శనమ్ ।
బుధ్యమానం ప్రబుధ్యన్తే ద్వాభ్యాం పృథగరిందమ ॥ ౨౪౩.౩౬॥

పరస్పరేణైతదుక్తం క్షరాక్షరనిదర్శనమ్ ।
ఏకత్వదర్శనం చాస్య నానాత్వం చాస్య దర్శనమ్ ॥ ౨౪౩.౩౭॥

పఞ్చవింశతినిష్ఠోఽయం తదా సమ్యక్ప్రచక్షతే ।
ఏకత్వదర్శనం చాస్య నానాత్వం చాస్య దర్శనమ్ ॥ ౨౪౩.౩౮॥

తత్త్వవిత్తత్త్వయోరేవ పృథగేతన్నిదర్శనమ్ ।
పఞ్చవింసతిభిస్తత్త్వం తత్త్వమాహుర్మనీషిణః ॥ ౨౪౩.౩౯॥

నిస్తత్త్వం పఞ్చవింశస్య పరమాహుర్మనీషిణః ।
వర్జ్యస్య వర్జ్యమాచారం తత్త్వం తత్త్వాత్సనాతనమ్ ॥ ౨౪౩.౪౦॥

కరాలజనక ఉవాచ
నానాత్వైకత్వమిత్యుక్తం త్వయైతద్ద్విజసత్తమ ।
పశ్యతస్తద్ధి సందిగ్ధమేతయోర్వై నిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౩.౪౧॥

తథా బుద్ధప్రబుద్ధాభ్యాం బుధ్యమానస్య చానఘ ।
స్థూలబుద్ధ్యా న పశ్యామి తత్త్వమేతన్న సంశయః ॥ ౨౪౩.౪౨॥

అక్షరక్షరయోరుక్తం త్వయా యదపి కారణమ్ ।

తదప్యస్థిరబుద్ధిత్వాత్ప్రనష్టమివ మేఽనఘ ॥ ౨౪౩.౪౩॥

తదేతచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి నానాత్వైకత్వదర్శనమ్ ।
ద్వంద్వం చైవానిరుద్ధం చ బుధ్యమానం చ తత్త్వతః ॥ ౨౪౩.౪౪॥

విద్యావిద్యే చ భగవన్నక్షరం క్షరమేవ చ ।
సాంఖ్యయోగం చ కృత్స్నేన బుద్ధాబుద్ధిం పృథక్పృథక్ ॥ ౨౪౩.౪౫॥

వసిష్ఠ ఉవాచ
హన్త తే సమ్ప్రవక్ష్యామి యదేతదనుపృచ్ఛసి ।
యోగకృత్యం మహారాజ పృథగేవ శృణుష్వ మే ॥ ౨౪౩.౪౬॥

యోగకృత్యం తు యోగానాం ధ్యానమేవ పరం బలమ్ ।
తచ్చాపి ద్వివిధం ధ్యానమాహుర్విద్యావిదో జనాః ॥ ౨౪౩.౪౭॥

ఏకగ్రతా చ మనసః ప్రాణాయామస్తథైవ చ ।
ప్రాణాయామస్తు సగుణో నిర్గుణో మానసస్తథా ॥ ౨౪౩.౪౮॥

మూత్రోత్సర్గే పురీషే చ భోజనే చ నరాధిప(?) ।
ద్వికాలం నోపభృఞ్జీత శేషం భుఞ్జీత తత్పరః ॥ ౨౪౩.౪౯॥

ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యో నివర్త్య మనసా మునిః ।
దశద్వాదశభిర్వాఽపి చతుర్వింశాత్పరం యతః ॥ ౨౪౩.౫౦॥

స చోదనాభిర్మతిమాన్నాత్మానం చోదయేదథ ।
తిష్ఠన్తమజరం తం తు యత్తదుక్తం మనీషిభిః ॥ ౨౪౩.౫౧॥

విశ్వాత్మా సతతం జ్ఞేయ ఇత్యేవమనుసుశ్రుమ ।
ద్రవ్యం హ్యహీనమనసో నాన్యథేతి వినిశ్చయః ॥ ౨౪౩.౫౨॥

విముక్తః సర్వసఙ్గేభ్యో లవాహారో జితేన్ద్రియః ।
పూర్వరాత్రే పార్ధే చ ధారయీత మనో హృది ॥ ౨౪౩.౫౩॥

స్థిరీకృత్యేన్ద్రియగ్రామం మనసా మిథిలేశ్వర ।
మనో బుద్ధ్యా స్థిరం కృత్వా పాషాణ ఇవ నిశ్చలః ॥ ౨౪౩.౫౪॥

స్థాణువచ్చాప్యకమ్ప్యః స్యాద్దారువచ్చాపి నిశ్చలః ।
బుద్ధ్యా విధివిధానజ్ఞాస్తతో యుక్తం ప్రచక్షతే ॥ ౨౪౩.౫౫॥

న శృణోతి న చాఽఽఘ్రాతి న చ పశ్యతి కించన ।

న చ సపర్శం విజానాతి న చ సంకల్పతే మనః ॥ ౨౪౩.౫౬॥

న చాపి మన్యతే కించిన్న చ బుధ్యేత కాష్ఠవత్ ।
తదా ప్రకృతిమాపన్నం యుక్తమాహుర్మనీషిణః ॥ ౨౪౩.౫౭॥

న భాతి హి యథా దీపో దీప్తిస్తద్వచ్చ దృశ్యతే ।
నిలిఙ్గస్చాధశోర్ధ్వం చ తిర్యగ్గతిమవాప్నుయాత్ ॥ ౨౪౩.౫౮॥

తదా తదుపపన్నశ్చ యస్మిన్దృష్టే చ కథ్యతే ।
హృదయస్థోఽన్తరాత్మేతి జ్ఞేయో జ్ఞస్తాత మద్విధైః ॥ ౨౪౩.౫౯॥

నిర్ధూమ ఇవ సప్తార్చిరాదిత్య ఇవ రశ్మివాన్ ।
వైద్యుతోఽగ్నిరివాఽఽకాశే పస్యత్యాత్మానమాత్మని ॥ ౨౪౩.౬౦॥

యం పస్యన్తి మహాత్మానో ధృతిమన్తో మనీషిణః ।
బ్రాహ్మణా బ్రహ్మయోనిస్థా హ్యయోనిమమృతాత్మకమ్ ॥ ౨౪౩.౬౧॥

తదేవాఽఽహురణుభ్యోఽణు తన్మహద్భ్యో మహత్తరమ్ ।
సర్వత్ర సర్వభూతేషు ధ్రువం తిష్ఠన్న దృశ్యతే ॥ ౨౪౩.౬౨॥

బుద్ధిద్రవ్యేణ దృశ్యేన మనోదీపేన లోకకృత్ ।
మహతస్తమసస్తతాత పారే తిష్ఠన్న తామసః ॥ ౨౪౩.౬౩॥

తమసో దూర ఇత్యుక్తస్తత్వజ్ఞైర్వేదపారగైః ।
విమలో విమతశ్చైవ నిర్లిఙ్గోఽలిఙ్గసంజ్ఞకః ॥ ౨౪౩.౬౪॥

యోగ ఏష హి లోకానాం కిమన్యద్యోగలక్షణమ్ ।
ఏవం పశ్యన్ప్రపశ్యేన ఆత్మానమజరం పరమ్ ॥ ౨౪౩.౬౫॥

యోగదర్శనమేతావదుక్తం తే తత్త్వతో మయా ।
సాంఖ్యజ్ఞానం ప్రవక్ష్యామి పరిసంఖ్యానిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౩.౬౬॥

అవ్యక్తమాహుః ప్రఖ్యానం పరాం ప్రకృతిమాత్మనః ।
తస్మాన్మహాత్సముత్పన్నం ద్వితీయం రాజసత్తమ ॥ ౨౪౩.౬౭॥

అహంకారస్తు మహతస్తృతీయ ఇతి నః శ్రుతమ్ ।
పఞ్చభూతాన్యహంకారాదాహుః సాంఖ్యాత్మదర్శినః ॥ ౨౪౩.౬౮॥

ఏతాః ప్రకృతయస్త్వష్టౌ వికారాశ్చాపి షోడశ ।

పఞ్చ చైవ విశేషాశ్చ తథా పఞ్చేన్ద్రియాణి చ ॥ ౨౪౩.౯౯॥

ఏతావదేవ తత్త్వానాం సాంఖ్యమాహుర్మనీషిణః ।
సాంఖ్యే సాంఖ్యవిధానజ్ఞా నిత్యం సాంఖ్యపథే స్థితాః ॥ ౨౪౩.౭౦॥

యస్మాద్యదభిజాయేత తత్తత్రైవ ప్రలీయతే ।
లీయన్తే ప్రతిలోమాని గృహ్యన్తే చాన్తరాత్మనా ॥ ౨౪౩.౭౧॥

అనులోమ్యేన జాయన్తే లీయన్తే ప్రతిలోమతః ।
గుణా గుణేషు సతతం సాగరస్యోర్మయో యథా ॥ ౨౪౩.౭౨॥

సర్గప్రలయ ఏతావాన్ప్రకృతేర్నృపసత్తమ ।
ఏకత్వం ప్రలయే చాస్య బహుత్వం చ తథా సృజి ॥ ౨౪౩.౭౩॥

ఏవమేవ చ రాజేన్ద్ర విజ్ఞేయం జ్ఞానకోవిదైః ।
అధిష్ఠాతారమవ్యక్తమస్యాప్యేతన్నిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౩.౭౪॥

ఏకత్వం చ బహుత్వం చ ప్రకృతేరనుతత్త్వవాన్ ।
ఏక్తంవ ప్రలయే చాస్య బహుత్వం చ ప్రవర్తనాత్ ॥ ౨౪౩.౭౫॥

బహులాఽఽత్మా రాజేన్ద్ర ప్రోచ్యతే యతిసత్తమైః ।
అధిష్ఠానాదధిష్ఠాతా క్షేత్రాణామితి నః శ్రుతమ్ ॥ ౨౪౩.౭౬॥

అధిష్ఠాతేతి రాజేన్ద్ర ప్రోచ్యతే యతిసత్తమైః ।
అధిష్ఠానాదధిష్ఠాతా క్షేత్రాణామితి నఃశ్రుతమ్ ॥ ౨౪౩.౭౭॥

క్షేత్రం జానాతి చావ్యక్తం క్షేత్రజ్ఞ ఇతి చోచ్యతే ।
అవ్యక్తికే పురే శేతే పురుషశ్చేతి కథ్యతే ॥ ౨౪౩.౭౮॥

అన్యదేవ చ క్షేత్రం స్యాదన్యః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే ।
క్షేత్రమవ్యక్త ఇత్యుక్తం జ్ఞాతారం పఞ్చవింశకమ్ ॥ ౨౪౩.౭౯॥

అన్యదేవ చ జ్ఞానం స్యాదన్యజ్జ్ఞేయం తదుచ్యతే ।
జ్ఞానమవ్యక్తమిత్యుక్తం జ్ఞేయో వై పఞ్చవింశకమ్ ॥ ౨౪౩.౮౦॥

అవ్యక్తం క్షేత్రమిత్యుక్తం తథా సత్త్వం తథేశ్వరమ్ ।
అనీశ్వరమతత్త్వం చ తత్త్వం తత్పఞ్చవింశకమ్ ॥ ౨౪౩.౮౧॥

సాంక్యదర్శనమేతావత్పరిసంఖ్యా న విద్యతే ।

సంఖ్యాం ప్రకురుతే చైవ ప్రకృతిం చ ప్రవక్ష్యతే ॥ ౨౪౩.౮౨॥

చత్వారింశచ్చతుర్వింశత్ప్రతిసంఖ్యాయ తత్త్వతః ।
సంఖ్యా సహప్రకృత్యా తు నిస్తత్త్వః పఞ్చవింశకః ॥ ౨౪౩.౮౩॥

పఞ్చవింశత్ప్రబుద్ధాత్మా బుధ్యమాన ఇతి శ్రుతః ।
యదా బుధ్యతి ఆత్మానం తదా భవతి కేవలః ॥ ౨౪౩.౮౪॥

సమ్యగ్దర్శనమేతావద్భాషితం తవ తత్త్వతః ।
ఏవమేతద్విజానన్తః సామ్యతాం ప్రతియాన్త్యుత ॥ ౨౪౩.౮౫॥

సమ్యఙ్నిదర్శనం నామ ప్రత్యక్షం ప్రకృతేస్తథా ।
గుణవత్త్వాద్యథైతాని నిర్గుణేభ్యస్తథా భవేత్ ॥ ౨౪౩.౮౬॥

సమ్యఙ్నిదర్శనం నామ ప్రత్యక్షం ప్రకృతేస్తథా ।
గుణవత్త్వాద్యథైతాని నిర్గుణేభ్యస్తథా భవేత్ ॥ ౨౪౩.౮౭॥

పశ్యన్త్యమతయో యే నచ సమ్యక్తేషు చ దర్శనమ్ ।
తే వ్యక్తిం ప్రతిపద్యన్తే పునః పునరరిందమ ॥ ౨౪౩.౮౮॥

సర్వమేతద్విజానన్తో న సర్వస్య ప్రబోధనాత్ ।
వ్యక్తీభూతా భవిష్యన్తి వ్యక్తస్యైవానువర్తనాత్ ॥ ౨౪౩.౮౯॥

సర్వమవ్యక్తమిత్యుక్తమసర్వః పఞ్చవింశకః ।
య ఏవమభిజానన్తి న భయం తేషు విద్యతే ॥ ౨౪౩.౯౦॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వసిష్ఠకరాలజనకసంవాదే
త్రిచత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౪౩॥

అధ్యాయః ౨౪౪ (౧౩౬)
విద్యావిద్యయోఃస్వరూపకథనమ్
వసిష్ఠ ఉవాచ
సాంఖ్యదర్శనమేతావదుక్తం తే నృపసత్తమ ।
విద్యావిద్యే త్విదానీం మే త్వం నిబోధానుపూర్వశః ॥ ౨౪౪.౧॥

అభేద్యమాహురవ్యక్తం సర్గప్రలయధర్మిణః ।
సర్గప్రలయ ఇత్యుక్తం విద్యావిద్యే చ వింశకః ॥ ౨౪౪.౨॥

పరస్పరస్య విద్యా వై తన్నిబోధానుపూర్వశః ।
యథోక్తమృషిభిస్తాత సాంఖ్యస్యాతినిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౪.౩॥

కర్మేన్ద్రియాణాం సర్వేషాం విద్యా బుద్ధీన్ద్రియం స్మృతమ్ ।
బుద్ధీన్ద్రియాణాం చ తథా విశషా ఇతి నః శ్రుతమ్ ॥ ౨౪౪.౪॥

విషయాణాం మనస్తేషాం విద్యామాహుర్మనీషిణః ।
మనసః పఞ్చ భూతాని విద్యా ఇత్యభిచక్షతే ॥ ౨౪౪.౫॥

అహంకారస్తు భూతానాం పఞ్చానాం నాత్ర సంశయః ।
అహంకారస్తథా విద్యా బుద్ధిర్విద్యా నరేశ్వర ॥ ౨౪౪.౬॥

బుద్ధ్యా ప్రకృతిరవ్యక్తం తత్త్వానాం పరమేశ్వరః ।
విద్యా జ్ఞేయా నరశ్రేష్ఠ విధిశ్చ పరమః స్మృతః ॥ ౨౪౪.౭॥

అవ్యక్తమపరం ప్రాహుర్విద్యా వై పఞ్చవింశకః ।
సర్వస్య సర్వమిత్యుక్తం జ్ఞేయజ్ఞానస్య పారగః ॥ ౨౪౪.౮॥

జ్ఞానమవ్యక్తమిత్యుక్తం జ్ఞేయం వై పఞ్చవింసకమ్ ।
తథైవ జ్ఞానమవ్యక్తం విజ్ఞాతా పఞ్చవింశకః ॥ ౨౪౪.౯॥

విద్యావిద్యే తు తత్త్వేన మయోక్తే వై విశేషతః ।
అక్షరం చ క్షరం చైవ యదుక్తం తన్నిబోధ మే ॥ ౨౪౪.౧౦॥

ఉభావేతౌ క్షరావుక్తౌ ఉభావేతావన(థా)క్షరౌ ।
కారణం తు ప్రవక్ష్యామి యథాజ్ఞానం తు జ్ఞానతః ॥ ౨౪౪.౧౧॥

అనాదినిధనావేతౌ ఉభావేవేశ్వరౌ మతౌ ।
తత్తవసంజ్ఞావుభావేవ ప్రోచ్యతే జ్ఞానచిన్తకైః ॥ ౨౪౪.౧౨॥

సర్గప్రలయధర్మిత్వాదవ్యక్తం ప్రాహురవ్యయమ్ ।
తదేతద్గుణసర్గాయ వికుర్వాణం పునః పునః ॥ ౨౪౪.౧౩॥

గుణానాం మహదాదీనాముత్పద్యతి పరస్పరమ్ ।
అధిష్ఠానం క్షేత్రమాహురేతద్వై పఞ్చవింశకమ్ ॥ ౨౪౪.౧౪॥

యదన్తర్గుణజాలం తు తద్వ్యక్తాత్మని సంక్షిపేత్ ।
తదహం తద్గుణైస్తైస్తు పఞ్చవింశే విలీయతే ॥ ౨౪౪.౧౫॥

గుణా గుణేషు లీయన్తే తదేకా ప్రకృతిర్భవేత్ ।

క్షేత్రజ్ఞోఽపి తదా తావత్క్షేత్రజ్ఞః సమ్ప్రణీయతే ॥ ౨౪౪.౧౬॥

యదాఽక్షరం ప్రకృతిర్యం గచ్ఛతే గుణసంజ్ఞితా ।
నిర్గుణత్వం చ వై దేహే గుణేషు పరివర్తనాత్ ॥ ౨౪౪.౧౭॥

ఏవమేవ చ క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రజ్ఞానపరిక్షయాత్ ।
ప్రకృత్యా నిర్గుణస్త్వేష ఇత్యేవమనుశుశ్రుమ ॥ ౨౪౪.౧౮॥

క్షరో భవత్యేష యదా గుణవతీ గుణేష్వథ ।
ప్రకృతిం త్వథ జనాతి నిర్గుణత్వం తథాత్మనః ॥ ౨౪౪.౧౯॥

తథా విశుద్ధో భవతి ప్రకృతే పరివర్జనాత్ ।
అన్యోఽహమన్యేయమితి యదా బుధ్యతి బుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౪.౨౦॥

తదైషోఽవ్యథతామేతి న చ మిశ్రత్వమావ్రజేత్ ।
ప్రకృత్యా చైష రాజేన్ద్ర మిశ్రోఽన్యోఽన్యస్య దృశ్యతే ॥ ౨౪౪.౨౧॥

యదా తు గుణజాలం తత్ప్రాకృతం విజుగుప్సతే ।
పశ్యతే చ పరం పశ్యంస్తదా పశ్యంస్తదా పశ్యన్న సంసృజేత్ ॥ ౨౪౪.౨౨॥

కిం మయా కృతమేతావద్యోఽహం కాలనిమజ్జనః ।
యథా మత్స్యో హ్యభిజ్ఞానాదనువర్తితవాఞ్జలమ్ ॥ ౨౪౪.౨౩॥

అహమేవ హి సంమోహాదన్యమన్యం జనాజ్జనమ్ ।
మత్స్యో యథోదకజ్ఞానాదనువర్తితవానిహ ॥ ౨౪౪.౨౪॥

మత్స్యోఽన్యత్వమథాజ్ఞానాదుదకాన్నాభిమన్యతే ।
ఆత్మానం తదవజ్ఞానాదన్యం చైవ న వేద్మ్యహమ్ ॥ ౨౪౪.౨౫॥

మమాస్తు ధిక్కుబుద్ధస్య యోఽహం మగ్న ఇమం పునః ।
అనువర్తితవాన్మోహాదన్యమన్యం జనాజ్జనమ్ ॥ ౨౪౪.౨౬॥

అయమనుభవేద్బన్ధురనేన సహ మే భయమ్ ।
సామ్యమేకత్వాతం యాతో యాదృశస్తాదృశస్త్వహమ్ ॥ ౨౪౪.౨౭॥

తుల్యతామిహ పశ్యామి సదృశోఽహమనేన వై ।
అయం హి విమలో వ్యక్తమహమీదృశకస్తదా ॥ ౨౪౪.౨౮॥

యోఽహమజ్ఞానసంమోహాదజ్ఞయా సమ్ప్రవృత్తవాన్ ।

సంసర్గాదతిసంసర్గాత్థ్రితః కాలమిమం త్వహమ్ ॥ ౨౪౪.౨౯॥

సోఽహమేవం వశీభూతః కాలమేతం న బుద్ధవాన్ ।
ఉత్తమాధమమధ్యానాం తామహం కథమావసే ॥ ౨౪౪.30॥

సమానమాయయా చేహ సహవాసమహం కథమ్ ।
గచ్ఛామ్యబుద్ధభావత్వాదిహేదీనీం స్థిరో వ ॥ ౨౪౪.3౧॥

సహవాసం న యాస్యామి కాలమేతం వివఞ్చనాత్ ।
వఞ్చితో హ్యనయా యద్ధి నిర్వికారో వికారయా ॥ ౨౪౪.3౨॥

న తత్తదపరాద్ధం స్యాదపరాధో హ్యయం మమ ।
యోఽహమత్రభవం సక్తః పరాఙ్ముఖముపస్థితః ॥ ౨౪౪.33॥

తతోఽస్మిన్బహురూపోఽథ స్థితో మూర్తిరమూర్తిమాన్ ।
అమూర్తిశ్చాప్యమూర్తాత్మా మమత్వేన ప్రధర్షితః ॥ ౨౪౪.3౪॥

ప్రకృత్యా చ తయా తేన తాసు తాస్విహ యోనిషు ।
నిర్మమస్య మమత్వేన వికృతం తాసు తాసు చ ॥ ౨౪౪.3౫॥

యోనిషు వర్తమానేన నష్టసంజ్ఞేన చేతసా ।
సమతా న మయా కాచిదహంకారే కృతా మయా ॥ ౨౪౪.3౬॥

ఆత్మానం బహుధా కృత్వా సోఽయం భూయో యునక్తి మామ్ ।
ఇదానీమవబుద్ధోఽస్మి నిర్మమో నిరహంకృతః ॥ ౨౪౪.3౭॥

మమత్వం మనసా నిత్యమహంకారకృతాత్మకమ్ ।
అపలగ్నామిమాం హిత్వా సంశ్రయిష్యే నిరామయమ్ ॥ ౨౪౪.3౮॥

అనేన సామ్యం యాస్యామి నానయాఽహమచేతసా ।
క్షేమం మమ సహానేన నైవైకమనయా సహ ॥ ౨౪౪.3౯॥

ఏవం పరమసంబోధాత్పఞ్చవింశోఽనుబుద్ధవాన్ ।
అక్షరత్వం నిగచ్ఛతి త్యక్త్వా క్షరమనామయమ్ ॥ ౨౪౪.౪0॥

అవ్యక్తం వ్యక్తధర్మాణం సగుణం నిర్గుణం తథా ।
నిర్గుణం ప్రథమం దృష్ట్వా తాదృగ్భవతి మైథిల ॥ ౨౪౪.౪౧॥

అక్షరక్షరయోరేతదుక్తం తవ నిదర్శనమ్ ।
మయేహ జ్ఞానసమ్పన్నం యథా శ్రుతినిద్రశనాత్ ॥ ౨౪౪.౪౨॥

నిఃసందిగ్ధం చ సూక్ష్మం చ విశుద్ధం విమలం తథా ।
ప్రవక్ష్యామి తు తే భూయస్తన్నిబోధ యథాశ్రుతమ్ ॥ ౨౪౪.౪౩॥

సాంఖ్యయోగో మయా ప్రోక్తః శాస్త్రద్వయనిదర్శనాత్ ।
యదేవ సాంక్యశాస్త్రోక్తం యోగదర్శనమేవ తత్ ॥ ౨౪౪.౪౪॥

ప్రబోధనపరం జ్ఞానం సాంఖ్యానామవనీపతే ।
విస్పష్టం ప్రోచ్యతే తత్ర శిష్యాణాం హితకామ్యయా ॥ ౨౪౪.౪౫॥

బృహచ్చైవమిదం శాస్త్రమిత్యాహుర్విదుషో జనాః ।
అస్మింశ్చ శాస్త్రే యోగానాం పునర్భవపురఃసరమ్ ॥ ౨౪౪.౪౬॥

పఞ్చవింశాత్పరం తత్త్వం పఠ్యతే చ నరాధిప ।
సాంఖ్యానాం తు పరం తత్త్వం యథావదనువర్ణితమ్ ॥ ౨౪౪.౪౭॥

బుద్ధమప్రతిబుద్ధం చ బుధ్యమానం చ తత్త్వతః ।
బుధ్యమానం చ బుద్ధత్వం ప్రాహుర్యోగనిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౪.౪౮॥

బుద్ధమప్రతిబుద్ధం చ బుధ్యమానం చ తత్త్వతః ।
బుధ్యమానం చ బుద్ధత్వం ప్రాహుర్యోగనిదర్శనమ్ ॥ ౨౪౪.౪౯॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వసిష్ఠకరాలజనకసంవాదే
చతుశ్చత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౪౪॥

అధ్యాయః ౨౪౫ (౧౩౭)
అజస్యాపి విక్రియయా నానాభవనమ్
వసిష్ఠ ఉవాచ
అప్రబుద్ధమథావ్యక్తమిమం గుణనిధిం సదా ।
గుణానాం ధార్యతాం తత్త్వం సృజత్యాక్షిపతే తథా ॥ ౨౪౫.౧॥

అజో హి క్రీడయా భూప విక్రియాం ప్రాప్త ఇత్యుత ।
ఆత్మానం బహుధా కృత్వా నానేన ప్రతిచక్షతే ॥ ౨౪౫.౨॥

ఏతదేవం వికుర్వాణో బుధ్యమానో న బుధ్యతే ।
గుణానాచరతే హ్యేష సృజత్యాక్షిపతే తథా ॥ ౨౪౫.౩॥

అవ్యక్తబోధనాచ్చైవ బుధ్యమానం వదన్త్యపి ।
న త్వేవం బుధ్యతేఽవ్యక్తం సగుణం తాత నిర్గుణమ్ ॥ ౨౪౫.౪॥

కదాచిత్త్వేవ ఖల్వేతత్తదాహుః ప్రతిబుద్ధకమ్ ।
బుధ్యతే యది చావ్యక్తమేతద్వై పఞ్చవింశకమ్ ॥ ౨౪౫.౫॥

బుధ్యమానో భవత్యేష మమాత్మక ఇతి శ్రుతః ।
అన్యోన్యప్రతిబుద్ధేన వదన్త్యవ్యక్తమచ్యుతమ్ ॥ ౨౪౫.౬॥

అవ్యక్తబోధనాచ్చైవ బుధ్యమానం వదన్త్యుత ।
పఞ్చవింశం మహాత్మానాం న చాసావపి బుధ్యతే ॥ ౨౪౫.౭॥

షడ్వింశం విమలం బుద్ధమప్రమేయం మహాద్యుతే ।
సతతం పఞ్చవింశం తు చతుర్వింశం విబుధ్యతే ॥ ౨౪౫.౮॥

దృశ్యాదృశ్యే హ్యనుగతతత్స్వభావే మహాద్యుతే ।
అవ్యక్తం చైవ తద్బ్రహ్మ బుధ్యతే తాత కేవలమ్ ॥ ౨౪౫.౯॥

పఞ్చవింశం చతుర్వింశమాత్మానమనుపశ్యతి ।
బుధ్యమానో యదాఽఽత్మానమన్యోఽహమితి మన్యతే ॥ ౨౪౫.౧౦॥

తదా ప్రకృతిమానేష భవత్యవ్యక్తలోచనః ।
బుధ్యతే చ పరాం బుద్ధిం విశుద్ధామమలాం యథా(దా) ॥ ౨౪౫.౧౧॥

షడ్వింశం రాజశార్దూల తదా బుద్ధః కృతో వ్రజేత్ ।
తతస్త్యజతి సోఽవ్యక్తసర్గప్రలయధర్మిణమ్ ॥ ౨౪౫.౧౨॥

నిర్గుణాం ప్రకృతిం వేద గుణయుక్తామచేతనామ్ ।
తతః కేవలధర్మాఽసౌ భవత్యవ్యక్తదర్శనాత్ ॥ ౨౪౫.౧౩॥

కేవలేన సమాగమ్య విముక్తాత్మానమాప్నుయాత్ ।
ఏతత్తు తత్త్వమిత్యాహుర్నిస్తత్త్వమజరామరమ్ ॥ ౨౪౫.౧౪॥

తత్త్వసంశ్రవణాదేవ తత్త్వజ్ఞో జాయతే నృప ।
పఞ్చవింశతితత్త్వాని ప్రవదన్తి మనీషిణః ॥ ౨౪౫.౧౫॥

న చైవ తత్త్వవాంస్తాత సంసారేషు నిమజ్జతి ।
ఏషాముపైతి తత్త్వం హి క్షిప్రం బుధ్యస్వ లక్షణమ్ ॥ ౨౪౫.౧౬॥

షడ్వింశోఽయమితి ప్రాజ్ఞో గృహ్యమాణోఽజరామరః ।

కేవలేన బలేనైవ సమతాం యాత్యసంశయమ్ ॥ ౨౪౫.౧౭॥

షడ్వింశేన ప్రబుద్ధేన బుధ్యమానోఽప్యబుద్ధిమాన్ ।
ఏతన్నానాత్వమిత్యుక్తం సాంఖ్యశ్రుతినిదర్శనాత్ ॥ ౨౪౫.౧౮॥

చేతనేన సమేతస్య పఞ్చవింశతికస్య హ ।
ఏకత్వం వై భవేత్తస్య యదా బుద్ధ్యాఽనుబుధ్యతే ॥ ౨౪౫.౧౯॥

బుధ్యమానేన బుద్ధేన సమతాం యాతి మైతిల ।
సఙ్గధర్మా భవత్యేష నిఃసఙ్గాత్మా నరాధిప ॥ ౨౪౫.౨౦॥

నిఃసఙ్గాత్మానమాసాద్య షడ్వింశం కర్మజ విదుః ।
విభుస్త్యజతి చావ్యక్తం యదా త్వేతద్విబుధ్యతే ॥ ౨౪౫.౨౧॥

చతుర్వింశమగాధం చ షడ్వింశస్య ప్రబోధనాత్ ।
ఏష హ్యప్రతిబుద్ధశ్చ బుధ్యమానస్తు తేఽనఘ ॥ ౨౪౫.౨౨॥

ఉక్తో బుద్ధశ్చ తత్త్వేన యథాశ్రుతినిదర్శనాత్ ।
మశకోదుమ్బరే యద్వదన్యత్వం తద్వదేతయోః(కతా) ॥ ౨౪౫.౨౩॥

మత్స్యోదకం యథా తద్వదన్యత్వముపలభ్యతే ।
ఏవమేవ చ గన్తవ్యం నానాత్వైకత్వమేతయోః ॥ ౨౪౫.౨౪॥

ఏతావన్మోక్ష ఇత్యుక్తో జ్ఞానవిజ్ఞానసంజ్ఞితః ।
పఞ్చవింశతికస్యాఽఽశు యోఽయం దేహే ప్రవర్తతే ॥ ౨౪౫.౨౫॥

ఏష మోక్షయితవ్యేతి ప్రాహురవ్యక్తగోచరాత్ ।
సోఽయమేవం విముచ్యేత నాన్యథేతి వినిశ్చయః ॥ ౨౪౫.౨౬॥

పరశ్చ పరధర్మా చ భవత్యేవ సమేత్య వై ।
విశుద్ధధర్మాశుద్ధేన నాశుద్ధేన చ బుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౫.౨౭॥

విముక్తధర్మా బుద్ధేన సమేత్య పురుషర్షభ ।
వియోగధర్మిణా చైవ విముక్తాత్మా భవత్యథ ॥ ౨౪౫.౨౮॥

విమోక్షిణా విమోక్షశ్చ సమేత్యేహ తథా భవేత్ ।
శుచికర్మా శుచిశ్చైవ భవత్యమితబుద్ధిమాన్ ॥ ౨౪౫.౨౯॥

విమలాత్మా చ భవతి సమేత్య విమలాత్మనా ।
కేవలాత్మా తథా చైవ కేవలేన సమేత్య వై॥

స్వతన్త్రశ్చ స్వతన్త్రేణ స్వతన్త్రత్వమవాప్యతే ॥ ౨౪౫.౩౦॥

ఏతావదేతత్కథితం మయా తే తథ్యం మహారాజ యథార్థతత్త్వమ్ ।
అమత్సరస్త్వం ప్రతిగృహ్య బుద్ధ్యా, సనాతనం బ్రహ్మ విశుద్ధమాద్యమ్ ॥ ౨౪౫.౩౧॥

తద్వేదనిష్ఠస్య జనస్య రాజన్, ప్రదేయమేతత్పరమం త్వయా భవేత్ ।
విధిత్సామానాయ నిబోధకారకం, ప్రబోధహేతోః ప్రణతస్య శాసనమ్ ॥ ౨౪౫.౩౨॥

న దేయమేతచ్చ యథాఽనృతాత్మనే, శఠాయ క్లీబాయ న జిహ్మబుద్ధయే ।
న పణ్డితజ్ఞానపరోపతాపినే, దేయం తథా శిష్యవిబోధనాయ ॥ ౨౪౫.౩౩॥

శ్రద్ధాన్వితాయాథ గుణాన్వితాయ, పరాపవాదాద్విరతాయ నిత్యమ్ ।
విశుద్ధయోగాయ బుధాయ చైవ, కృపావతేఽథ క్షమిణే హితాయ ॥ ౨౪౫.౩౪॥

వివిక్తశీలాయ విధిప్రియయాయ, వివాదహీనాయ బహుశ్రుతాయ ।
వినీతవేశాయ నహైతుకాత్మనే, సదైవ గృహ్యం త్విదమేవ దేయమ్ ॥ ౨౪౫.౩౫॥

ఏతైర్గుణైర్హీనతమే న దేయమేతత్పరం బ్రహ్మ విశుద్ధమాహుః ।
న శ్రేయసే యోక్ష్యతి తాదృశే కృతం, ధర్మప్రవక్తారమపాత్రదానాత్ ॥ ౨౪౫.౩౬॥

పృథ్వీమిమాం వా యది రత్నపూర్ణాం,దద్యాదదేయం త్విదమవ్రతాయ ।
జితేన్ద్రియాయ ప్రయతాయ దేయం, దేయం పరం తత్త్వవిదే నరేన్ద్ర ॥ ౨౪౫.౩౭॥

కరాల మా తే భయమస్తి కించిదేతచ్ఛ్రుతం బ్రహ్మ పరం త్వయాఽద్య ।
యథావదుక్తం పరమం వపిత్రం, విశోకమత్యన్తమనాదిమధ్యమ్ ॥ ౨౪౫.౩౮॥

అగాధమేతదజరామరం చ, నిరామయం వీతభయం శివం చ ।
సమీక్ష్య మోహం పరవాదసంజ్ఞమేతస్య తత్త్వార్థమిమం విదిత్వా ॥ ౨౪౫.౩౯॥

అవాప్తమేతద్ధి పురా సనాతనాద్ధిరణ్యగర్భాద్ధి తతో నరాధిప ।
ప్రసాద్య యత్నేన తముగ్రతేజసం, సనాతనం బ్రహ్మ యథా త్వయైతత్ ॥ ౨౪౫.౪౦॥

పృష్టస్త్వయా చాఽస్మి యథా నరేన్ద్ర, తథా మయేదం త్వయి నోక్తమన్యత్ ।
యథాఽవాప్తం బ్రహ్మణో మే నరేన్ద్ర, మహాజ్ఞానం మోక్షవిదాం పరాయణమ్ ॥ ౨౪౫.౪౧॥

ఏతదుక్తం పరం బ్రహ్మ యస్మాన్నాఽవర్తతే పునః ।
పఞ్చవింశం మునిశ్రేష్ఠా వసిష్ఠేన యథా పురా ॥ ౨౪౫.౪౨॥

పునరావృత్తిమాప్నోతి పరమం జ్ఞానమవ్యయమ్ ।
నాతి బుధ్యతి తత్త్వేన బుధ్యమానోఽజరామరమ్ ॥ ౨౪౫.౪౩॥

ఏతన్నిఃశ్రేయసకరం జ్ఞానం పరమం మయా ।
కథితం తత్త్వతో విప్రాః శ్రుత్వా దేవర్షితో ద్విజాః ॥ ౨౪౫.౪౪॥

హిరణ్యగర్భాదృషిణా వసిష్ఠేన సమాహృతమ్ ।
వసిష్ఠాదృషిసార్దూలో నారదోఽవాప్తవానిదమ్ ॥ ౨౪౫.౪౫॥

నారదాద్విదితం మహ్యామేతదుక్తం సనాతనమ్ ।
మా శుచధ్వం మునిశ్రేష్ఠాః శ్రుత్వైతత్పరమం పదమ్ ॥ ౨౪౫.౪౬॥

యేన క్షరాక్షరే భిన్నే న భయం తస్య విద్యతే ।
విద్యతే తు భయం యస్య యో నైనం వేత్తి తత్త్వతః ॥ ౨౪౫.౪౭॥

అవిజ్ఞానాచ్చ మూఢాత్మా పునః పునరుపద్రవాన్ ।
ప్రేత్య జాతిసహస్రాణి మరణాన్తాన్యుపాశ్నుతే ॥ ౨౪౫.౪౮॥

దేవలోకం తథా తిర్యఙ్మానుష్యమపి చాశ్నుతే ।
యది వా ముచ్యతే వాఽపి తస్మాదజ్ఞానసాగరాత్ ॥ ౨౪౫.౪౯॥

అజ్ఞానసాగరే ఘోరే హ్యవ్యక్తాగాధ ఉచ్యతే ।
అహన్యహని మజ్జన్తి యత్ర భూతాని భో ద్విజాః ॥ ౨౪౫.౫౦॥

తస్మాదగాధాదవ్యక్తాదుపక్షీణాత్సనాతనాత్ ।
తస్మాద్యూయం విరజసకా వితమస్కాశ్చ భో ద్విజాః ॥ ౨౪౫.౫౧॥

ఏవం మయా మునిశ్రేష్ఠాః సారాత్సారతరం పరమ్ ।
కథితం పరమం మోక్షం యం జ్ఞాత్వా న నివర్తతే ॥ ౨౪౫.౫౨॥

న నాస్తికాయ దాతవ్య నాభక్తాయ కదాచన ।
న దుష్టమతయే విప్రా న శ్రద్ధావిముఖాయ చ ॥ ౨౪౫.౫౩॥

ఇతి శ్రీమహాపురాణే ఆదిబ్రాహ్మే వసిష్ఠకరాలజనకసంవాదసమాప్తినిరూపణం నామ
పఞ్చత్వారింశదధికద్విశతతమోఽధ్యాయః ॥ ౨౪౫॥

adhyAya numbering is different with gautamI mAhAtmya with 105 adhyAyas are inserted from 70th adhyAya in the encoding.

Compare with adhyAya 126-137 in the printed book
https://archive.org/details/BrahmaPurana
are given as 234-245 above.

.. Vyasagita from Brahma Purana ..

Searchable pdf was typeset using generateactualtext feature of XeLaTeX 0.99996

on September 11, 2017

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*